

**TÜRK DİLİNDEN BOŞNAK DİLİNE ALINTILANAN BİRLEŞİK
YAPILAR (ÖBEK YAPILAR, BİLEŞİKLER VE KALIP SÖZLER)**
QUOTED COMPOUND WORDS FROM TURKISH LANGUAGE TO BOSNIAN LANGUAGE
(COMPOUND STRUCTURES, PHRASES, FORMULAIC EXPRESSIONS)

Mehmet KAHRAMAN*

Öz

Dil araştırmalarında alıntı/ödüncleme sözler kadar verinti sözler de araştırmalara konu olmaktadır. Bu çalışmada, Boşnakça Okul Sözlüğü'nde yaklaşık 300 kadar Türkçe kökenli birleşik sözcük derlenmiştir. Alanyazında verinti sözcükler kökenbilimsel, sesbilimsel ve biçimbilimsel yönlerden çalışmalara konu olmuş ancak birden çok sözle kurulan birleşik yapılar daha önce araştırmalara hiç konu edilmemiştir. Çalışmanın amacı kısmen ses, yapı ve anlamsal değişime uğrayan kalıplaşmış sözlüksel birimlerin tespitini yapmak ve bitişik, ayrı ve arası çizgili yazılan üç ayrı görünümdeki sözlüksel birimler hakkında değerlendirme yapmaktır. Derleme sonucunda ulaşılan birleşiklerin büyük çoğunluğu ad öbeklerinden (AÖ) oluşturmakta, hiç sıfat öbeğine (SÖ) rastlanmamış, bir adet zarf öbeği (ZÖ) ve iki adet ilgeç öbeği (İÖ) ile kalıp söz formundaki eylem öbeklerinden (EÖ) oluşmaktadır. Görüşme verilerine göre katılımcıların sık kullandıkları birleşikler ile anlamını bilmedikleri sözlük birimlerinin çoğu birleşikler ve kalıp sözlerden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alıntı/Verinti Sözcükler, Öbek Yapılar, Birleşik Yapılar, Kalıp Sözler, Dil Kullanımı.

Abstract

In language researches, borrowing words as well as borrowing / quoting words are subject to research. In this study, approximately 300 compound words from the Bosnian School Glossary were compiled. In studies conducted in the field, quoted words have been the subject of study in terms of the pedagogical, phonological, and morphological aspects, but compound structures that have been formed with multiple phrases have never been studied before. The purpose of this study is to make a determination of formulaic expressions, mostly due to a specific discourse, context, and function, which have been partially altered by sound, structure, and semantics, and to evaluate three consecutive lexical units written in contiguous, separate and interdigitated lines. As a result of the study, the majority of compounds compiled consisted of noun phrase (AÖ), no adjectival phrase (SÖ), one (adverbial phrase (ZÖ), two postpositiona (İÖ) and mold words adn in the form of sentences and verb phrase (EÖ). The compounds were carried out in that demonstrates that familiarity with these compounds is common, that they do not know their meanings, and that they use daily forms in sentence form.

Keywords: Quoted/Given Words, Compound Structures, Phrases, Formulaic Expressions, Language Use.

1. Giriş

Dil, insanlığın canlı cansız her türlü varlıkla temas kurmak için dil içi ve dil dışı göstergeler kullanarak anlamlı dizgeler oluşturan iletişim, etkileşim ve bildirişim aracı olarak toplumların hayatını yönetip yönlendirecek kadar çok yönlü örgütlü ve toplumsal bir davranış, çok kapsamlı bir sistemdir. Bu sistem, türetme ve ödünclemeyle oluşan ses, söz ve anlam bütünlüğü ile şekillenen nesne ve hareketlerin işaretleyicisi kelimeler ile deyimler, birleşikler, ikilemeler ve kalıp sözler gibi bileşenlerden oluşan çok çeşitli sözlüksel dil birimlerini kapsamaktadır.

Türk dili, tarihin ilk dönemlerinden beri siyasî, sosyal, kültürel ve ticarî sebeplerle başka dillerden birtakım kelime alırken, başka dillere de pek çok kelime verdiği görülmektedir. Diller arasındaki sözcük alışverişine ödüncleme veya alıntılama adı verilmektedir. Toplumlar arasında görülen iletişim ve etkileşim neticesinde her dil kendi ihtiyacı olan kavramları karşılamak amacıyla başka dillerden kelime alışverişinde bulunmuştur. Türk araştırmacılar daha çok alıntı sözcükler üzerine odaklandıkları için Türk dili sadece alıcı dil gibi gözükmemektedir. Oysa Türk dili dünya dillerine aldığından daha çok sözcük vermiş bir dildir. Karaağaç(1997:499), bu konuda alıntı kelimeler kadar verinti kelimelerin de araştırılması gereğinden hareketle “Türkçe Verintiler Sözlüğü” adlı bir çalışma yapmış ve Türkçe'nin çeşitli dillere on binin üzerinde sözcük verdiğini gösteren eserini yayınlamıştır.

Balkan coğrafyasında Türk topluluklarının varlığı, Osmanlı Devleti'nin bölgede siyasî, sosyal ve kültürel etkisini hissettirmesinden çok daha eskilere dayanmaktadır. Avarlar, Bulgarlar, Kumanlar ve Peçeneklerin Balkanlarda belirli dönemlerde varlıklarını sürdürdüğü ve bölgenin sosyo-kültürel hayatına katkı yaptıkları bilinmektedir(Kurat,1992). Osmanlı Devletinin Balkan fetihlerinden önce Boşnakça, Sırpça ve Hırvatçada görülen “Kaduna/kadın, kula/sarı vb.” kelimelerinin varlığı, Avar Türkçesinin Balkan Slav dilleri üzerindeki etkisini gösteren bir örnek sayılabilir (İyiyol ve Kesmeçi, 2011: 623).Osmanlı Devleti XV.

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Beşeri Bilimler Fakültesi, Dilbilim Bölümü, mkahraman@konya.edu.tr

yüzyılın ortalarında Bosna'yı fethedince Türk dili, Balkan dilleri arasında yerini almıştır. Osmanlı'nın Sırbistan(1866) ve Bosna Hersek(1878)'ten çekilmesinin ardından Türkçe Balkanlarda unutulmaya başlanmıştır. Önce Avusturya-Macaristan, sonra Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, son olarak Tito döneminde uygulanan dil ve kültür politikaları neticesinde Balkanlarda ve Bosnada Türkçe küçük azınlıkların dili konumuna düşmüştür(Tekin Halilović, 2015).

Genelde Bosnak, Hırvat ve Sırp yazı dilleri ve ağızlarındaki Türkçe etkisi 19. yüzyıldan itibaren araştırmacıların dikkatini çekmeye başlamıştır. Türkçeden Slav dillerine yapılan alıntıların sözcük düzeyinde kapsamlıca incelendiği görülmektedir(Škaljić, 1968:19-24). Ancak Türkçeden alıntılanan birleşik yapılar konusu daha önce hiç bir çalışmada ele alınmamıştır. Bu çalışma Boşnakçadaki Türkçe birleşiklerin tespiti ve imlâ bazında tasnifi ile sınırlandırılmış olup bir de bu birleşiklerin günlük dilde kullanımı üzerinde durulmuştur. Alanyazında Türkçeden Balkan dillerine geçen kelimeler için ‘Türkizm ya da Tursizmu/ Turcizam, bazen de oryantalizm’ terimleri kullanılmaktadır. Son zamanlarda Balkanlı araştırmacılar Tursizmu terimini sadece Türkçe kökenli kelimeler için kullanırken oryantalizm terimini doğu dillerinden geçen tüm sözcükler için kullandıkları görülmektedir. Oysa Škaljić ve ondan önceki bütün araştırmacılar ‘Tursizmu’ terimini sadece Türkçe kökenli kelimeler için değil Türk dili yoluyla Balkan dillerine geçen diğer dillere ait sözcüklerin tamamını kapsayacak şekilde kullandıkları anlaşılmaktadır(Kırbaç, 2013:899). Geçmişte Balkan dillerinin söz varlığında Türkçenin temel söz varlığının neredeyse tamamı yer alırken, bugün kısmi bir azalma görülse de Boşnakça için hala bu durumun devam ettiğini söylemek mümkündür(Škaljić, 1968:24; Vajzović, 1999-11-13).

Škaljić (1968: 23)’e göre Boşnak, Sırp ve Hırvatçada Türkçeden ödünçlenen sözcük sayısı 8.742’dir. Türkçe ödünçlemelerin büyük bir bölümü isimler ve sıfatlardan oluşurken, fiiller (*anlajisati-anlamak, kavraisati-kavramak, sovati-sövmek, jaglaisati-yağlamak, jaratisati-yaratmak*); zarflar (*bajagi-bayağı, dahabeter-daha beter*); edatlar ve ilgeçler(*ama/ema-ama, andžak-ancak*) gibi örneklerde görülür. *Aškosum* (aşk olsun), *hiçolirmu*(hiç olur mu), *kahvaparasi/kafaparasi* (kahve parası) gibi sözcüklerin çekimli şekilleri, hatta *alahunemrile* (Allah’ın emriyle), *akşam oldija*(akşam oldu)*jašasun* (yaşasın), *durbakalum* (bakalım), *alahversun* (Allah versin), *alahmubarecola* (Allah mübarek etsin) örneklerindeki gibi cümle formunda kalıplaşmış sözlük birimleride kullanılmaktadır(Eker, 2006:78-79). Filan(2006:29-30)’a göre Osmanlı’nın Balkan fetihleriyle bölgeye yeni bir kültür ve yaşam tarzı gelirken, bu kültüre bağlı ‘yeni kavram ve terimler’ de gelmiştir. Balkan dilleri, bu yeni kavram ve terimleri karşılayacak sözcüklere sahip olmadığı için bunları karşılamak üzere Türkçeden ‘gösterilen ile gösteren’i de ödünçlemiştir.

Temeli toplumsal uzlaşıya dayanan ses, söz ve anlamsal değer üçlüsüyle şekillenen dil denen iletişimsel araç bağımlı ve bağımsız biçimbirimlerden oluşmaktadır. Dil, gerçek dünyanın dilin saymaca birimleri ile yeniden kurulması olarak nitelendirilebilir. Toplumsal miras olarak kendini var eden adlık(ad), eylemlilik(fiil) ve diğer öğelerden oluşan sözlük birimleri sözlüklerde yerini alırken yapısal özellikleri bakımından farklılıklar gösterirler. Bu yapılar varlık ve eylem adları yanında dilsel birlikler olarak ifade edebileceğimiz atasözü, deyimler, ikilemeler, öbek yapılar, birleşikler ve kalıp sözler gibi kalıplaşmış dilsel birliklerden oluşmaktadır(Kahraman, 2016:3290).

Bir dilin söz varlığı, türetme, birleştirme ve ödünçleme yoluyla oluşturulan sözlük birimlerinden meydana gelmektedir. Dillerin söz varlığını zenginleştirmek için dillerin kendi iç kuralları dahilinde (önden ekleme, içten ekleme) sondan eklemeler ve birleştirmeler ile kırpma, ufalama/eksiltme, karıştırma, işlev değiştirme gibi birbirinden oldukça farklı kelime yapma yöntemleri kullanılmaktadır. Dil kullanımı sırasında çeşitli ihtiyaçlara ve yaşanan süreçlere bağlı olarak ödünçlemeyle de sözlüklere yepyeni sözlük birimleri katılmaktadır. Alıntılama da, evrensel nitelik taşıyabilecek, diğer bir ifadeyle dil evrenseli(Comrie, 2005:34) olabilecek derecede dillerin büyük çoğunluğunda gözlemlenen sözcük kazanma yöntemi olarak güçlü bir geleneğe sahiptir (Karaağaç, 1997:499). Her toplum, kendisinden farklı tarih, kültür ve coğrafi ortamlarda yaşayan, farklı bilgilerle donanmış bir başka toplumlardan, akraba veya komşu dillerden çeşitli ilişkiler bağlamında alıntılar yapar(Karaağaç, 1997:450). Her dil, alıntı sözleri kendi kuralları içinde ses, söz, işlev ve yapı bakımından özenle işleyerek söz varlığına dahil etmektedir. Sözlük dizelgelerinde yer alan alıntı sözcükler zamanın ruhuna, dönemin kültürel beğenisine ve dillerin iç düzenine ve de toplumlar arası etkileşime bağlı olarak ya kısmî ya da tamamen değişime uğradığı görülür.

Bir dilin söz hazinesinde çeşitli görünümde kelimeler mevcuttur. Bu sözlük birimleri tek tek veya birden çok sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşabilir. Birleşik sözler yapı, anlam, işlev özellikleri bakımından diğer sözcüklerden farklılık gösterirler. Türkçedeki bu sözlüksel birimlere baş odak/ merkezilik yönünden bakıldığında ‘öbek yapılar, birleşikler ve kalıp sözler’ şeklinde üç ayırım yapmak mümkün olmaktadır. Araştırmacıların pek çoğu birleşikler konusunda ‘‘öbek yapıları ve birleşik sözleri’’ baş odak ya da merkezlik

noktasından hareketle sınıflandırma çalışmaları yaptıkları görülür (Aydın ve Akdi, 2018:245; Çürük, 2017:95-121; Gökdayı, 2010; Hirik, 2016:394-396; Kuram, 2006:12-18; Sarı, 2016:299-300; Uzun, 2000:18).

Dilbilim araştırmalarında Saussure sonrası yapısalcılıkta en temel ayrımlardan biri dil/söz karşıtlığı üzerine kurulmuştur. Dilbilimin gerçek araştırma nesnesini oluşturan dil, toplumsal nitelikli ve kurallar ve uzlaşımlar bütünüdür. Söz ise “bireysel bir istenç ve anlık eylemdir (Vardar, 1982:32). Dilbilimin araştırma konusu olarak dili ele alması, sözü, yani dilin kullanım yönünü ihmal etmesi, Saussure kuramının bir eksikliği olarak görülürken, bu ayrımı olduğu gibi benimseyip geliştiren Hjelmslev taslak/ kullanım; E. Buysens dil/söz/söylem; E. Martinet kod ve ileti, N. Chomsky dil yetisi, dilsel edim-edinç, derin ve yüzey yapı ve evrensel dilbilgisi kavramlarını ortaya koymuşlardır (Vardar, 1982:32-40).

Bu gelişmelere paralel olarak bir sözdizimi kuramı olarak ortaya çıkan Evrensel Dilbilgisi, dillerin işleyişini ortak kurallarla açıklamayı amaçlamaktadır. Bu kurama göre sözdiziminin en önemli belirleyici unsurları “öbek yapılar ve birleşikler”den oluşmaktadır. Bu bağlamda, bütün doğal dillerde var olan genel özellikler dil evrenselliklerini oluşturur (Comrie, 2005:34). Dillerde hem sözcüklerin hem de birleşiklerin/öbeklerin bulunması evrensel bir niteliktir. Bir dilbilgisel yapıda/birleşikte en önemli öge baş olup öbek yapıların en geniş anlamını kapsar ve aynı zamanda bu birleşikler, bir baş öge ile ona bağlı öğelerden (tümleçlerden) meydana gelmektedir. Türkçede kelime öbeklerinde asıl unsur sonda yer aldığı için sondaki sözcük baş unsur/öge olarak adlandırılmaktadır. Öbeklerde yer alan diğer tüm kelimeler baş ögenin belirlediği ve öbekteki anlamın ortaya çıkmasını sağlayan tamlayıcı konumundadır.

Öbek yapılar, belli bir sözcük türüne bağlı ve geçici olarak oluşturulan, iki veya daha fazla sözcük içeren, yapısal ve anlamsal bir bütünlük içeren ve her zaman bir baş/merkez bulundurma gereken yapılar olarak ifade edilmektedir (Uzun, 2000:18; Gökdayı, 2010:1299-1300). Hirik (2017:397) “Türkçede kelime boyutundaki öbek yapılar isim öbekleri (*annemin yemeği, güzel bir hava* vs.), fiil öbekleri (*derse git-, hızlı gel-, gözden kaybol-* vs.), belirteç/zarf öbekleri, (*çok yavaş, en hızlı, daha güzel* vs.), edat öbekleri (*senin için, eve kadar, akşama doğru* vs.) olmak üzere dört temel kategoride incelenebileceğini” belirtmiştir. Genel olarak öbeklerin tespitinde gelenekselleşen dilbilgisel yöntemler/kelime grupları yerine “baş konumunda olan sözcüğün türüne göre adlandırma yapılırsa, Türkçedeki öbek sayısının ad öbeği/AÖ, sıfat öbeği/SÖ, zarf öbeği/ZÖ, ilgeç öbeği/İÖ ve eylem öbeği/EÖ” olmak üzere beşe indirilmesi mümkün görünmektedir.

Birleşikler, ses düşmesi, ses türemesi, sözcük türünün değişmesi, üzerindeki ekin görevini kaybetmesi veya anlam kayması dolayısıyla aralarına ek girmeden kalıplaşmış iki veya daha çok sözden oluşan sözcüklerdir (TDK, Atasözü ve deyimler sözlüğü/Türkçe Sözlük, 2005: 283). Birleşik sözcükler hem ses/yapı hem de anlamca kaynaşıp farklılaşarak sözlüksel birim olarak sözvarlığında kodlanmak ve öğrenilmek durumundadır. Dolayısıyla ses ve anlam itibarıyla ortaya çıkan değişimlerin, bir bakıma birleşiklerin genelini ilgilendiren karakteristik özellikler arasında yer aldığı söylenebilir. Birleşikler vurgu, yazım, sözlükselleşmiş anlam, anaför ve ilk ile ikinci öğelerinin bölünmezliği ölçütlerine göre öbek yapılardan farklılık gösterirler (Leiber, 2005:376’den aktaran Hirik 2016:394-396; Çürük, 2017: 85-88; Sarı, 2016:199)

Kalıp sözler konusunda araştırmacıların ‘öbek yapı ve birleşikler’ dışında kalıplaşmış birimlerin de olduğunu ve bu birimlerin de farklı özelliklere sahip olduğuna vurgu yapan tanım ve tarifler yapmış oldukları görülür (Aksoy, 1988: 53-55; Aksan, 1996: 190-194; Çotuksöken, 1994: 8; Yüceol Özezen, 2001: 876- 877; Toklu, 2003: 109-110). Yapılan çalışmalarda araştırmacıların kalıp sözlerin tanımlanması ve sınıflandırılması noktasında farklı yöntemler izledikleri görülür. Gökdayı (2008:94), Türkçede Kalıp Sözler adlı çalışmasında kalıp sözleri yapı, anlam, işlev ve bağlamsal yönden ele alıp incelemiştir. Buna karşın Muna Yüceol Özezen (2001:876) Türkçede Deyimler Hakkında Birkaç Söz adlı çalışmasında, yapı ve anlam üzerinde durduğu görülür. Çotuksöken (1994: 8), kalıp sözleri “en az iki sözcükten oluşan, içindeki sözcükleri temel (düz) anlamlarını yitirmeden yeni bir kavramı, durumu, eylemi karşılayan söz öbekleri” olarak tanımlamıştır.

Bu çalışmada inceleme konusu olan ‘Školski Rječnik Bosanskog Jezika (Jahič, 1999)’ adlı okul sözlüğünden derlenen birden çok sözcükle kurulan birleşik yapılar, sözlük dizgesinde yer alan kısmen ses ve yapı özelliklerinde değişime uğramış çoğunlukla belirli bir söylem, bağlam ve işleve bağlı olarak kalıplaşmış ve de Boşnak dilinin kurallarına uyum sağlayan sözlük birimleridir (Filan, 2006). Boşnak Dili Grameri adlı kitapta, birleşikler bahsi bileşim şekilleri (s.322) birleşik isimler (s. 322), birleşik sıfatlar (s.323) ve bitişik birleşikler (s.324) biçimde ele alınıp incelenmektedir (Jahič, Halilović ve Palič, 2000:322-324). Yine bu birleşik yapılar imlâ bağlamında tam birleşikler ve yarı birleşikler şeklinde sınıflandırılırken yazım kuralları gereği tam birleşikler kesmetaš/mezartaš şeklinde bitişik yazılmış, yarı birleşikler acemi-oglan/alay-bayrak şeklinde iki sözcük arasına çizgi konularak yazılmış, bir de ‘Allah belanı versun’ gibi ayrı yazılmış örnekler

vardır (Jahič, Halilovič ve Palič, 2000:93). Dilbilgisel yönden sözcüksel özellik gösteren ve diğer kelimeler gibi kullanılan ancak alıntı söz olarak (tur) kısaltmasıyla gösterilen bu yapıların tamamı Boşnakça için birleşik yapılar olarak adlandırılabilir. Birleşik yapılar, kısa veya uzun söz dizimsel gramer yapıları olarak gözükken ‘öbek yapılar, bileşik sözler ve kalıp sözler’, görünüm olarak birer kalıplaşmış yapı olmakla beraber, sözcüksel form ve anlam yönünden belirli söylem işlevleri ve bağlamsal görevleri yerine getiren dil birlikleridir.

Bir dilin temel söz varlığını kapsayan okul sözlükleri, bir öğrencinin öğrenim hayatı boyunca kullanacağı ders kitaplarında, günlük kullanımda sıklıkla karşılaşılabilecek sözcüklerin anlamlarını veren, örnek cümlelerle destekleyen, ad, sıfat, belirteç, adıl, eylem, ilgeç, bağlaç, ünlem gibi sözcük türlerini belirten ve alıntı sözcüklerin kökenini de gösteren bir başvuru kitabıdır (Kahraman, 2016:3290). Bu çalışmada öncelikle ‘Školski Rječnik Bosanskog Jezika’ adlı okul sözlüğünde yer alan birden çok sözcükle kurulan birleşik yapıları 300 kadar Türkçe kalıplaşmış birleşik söz tespit edilmiştir. Boşnak dilindeki birleşik yapıları Türkçe kökenli sözcükler görünümüleri açısından öbek yapılar, birleşikler, ikilemeler, tekrarlar ve kalıp sözler şeklinde farklılık gösterirler. Bu sözlüksel birimlerin özellikleri dikkate alınarak, en belirleyici özelliği anlık oluşum, bir baş öge ve tümleçten oluşan ve dilbilgisellik içeren **öbek yapılar**, yine en belirleyici özelliği sözlüksel birimlik ve anlamsallık olan **birleşik yapılar**, cümle formunda olan kültür birim niteliği taşıyan kalıp **sözler** ile pekiştirme görevli **ikileme ve tekrarlar**dan oluşan dört tür dil birlikleri tespit edilmiştir. Yapılan bu tespitten ardından birleşik yapılar, en yaygın kullanılanları dikkate alınarak günlük konuşma dili içinde kullanımları verilmiştir.

2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Türk dilinden Boşnak diline geçmiş olan birden çok söz ile kurulan birleşik görümlü sözcüklerin tespiti ve bu sözcüklerin oluşumunda görev alan sözcüklerin baş öge ve merkezilik bağlamında dikkatlere sunmak suretiyle Türkçeden başka dillere geçen verinti olarak adlandırılan sözlüksel birimlerin durumu hakkında tespitlerde bulunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda boşnak dilinin temel söz varlığını kapsayan ve genç kuşağın dil kullanımı ve dil zevkine gönderme yapan okul sözlüğü içinde yer alan (tur) kısaltmasıyla gösterilen birleşik kelimeleri tespit etmek ve sayısal azalma, kullanım dışı kalma durumuna dikkat çekmek için katılımcılara çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bu bağlamda aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

1. Türk dilinden Boşnak diline geçmiş olan birden çok söz ile kurulan birleşik görümlü sözcüklerin sayısı ve genel durumu nedir?
2. Türk dilinden Boşnak diline geçmiş olan birden çok söz ile kurulan birleşik görümlü sözcüklerin görünümü (şekil yapısı) ve imlâsı ilgili durum nedir?
3. Türk dilinden Boşnak diline geçmiş olan birden çok söz ile kurulan birleşik görümlü sözcüklerin genç kuşakta kullanımı ile ilgili durum nedir?

3. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışma Türk dilinden Boşnak diline geçmiş olan birden çok söz ile kurulan birleşik görümlü sözcüklerin sayısı, durumu ve genç kuşakta kullanımının tespiti ile sınırlı olduğundan bulguların benzer dillere genellenebilme düzeyi sınırlıdır. Ayrıca çalışmada veri toplama araçlarından tarama/derleme ve görüşme tekniği dışında kalan veri toplama araçlarından yararlanılmamıştır. Bunun yanı sıra çalışmada, özelde Hırvatça, Sırpça, genelde Balkan dillerini kapsamamış olması çalışma sonuçlarının diller arası karşılaştırmalar yoluyla kıyaslamalar yapılmasını imkânsız kılmaktadır. Başka bir çalışmayla söz edilen dillerdeki birleşiklerin derlenerek bu araştırmanın sonuçları ile karşılaştırılmasının Türkçeden Balkan dillerine geçmiş olan verinti sözcüklerin daha ayrıntılı biçimde belirlenmesine ve kullanım sorunlarına çözümler önerilmesine imkân sağlayacağı düşünülmektedir.

4. Veri Toplama ve Yöntem

Bu çalışmanın verileri, öncelikle ‘Školski Rječnik Bosanskog Jezika’ adlı okul sözlüğünde geçen ve (tur) kısaltmasıyla Türkçe sözleri işaret eden 300 kadar Türkçe kalıplaşmış birleşik söz derlenmiş; sonra öbek yapılar, birleşikler, kalıp sözler üzerine alanyazında ortaya konulan çalışmaların taranması ve yazarın kaynaklardan elde ettiği bilgi, birikim ile Bosnada yaşadığı 3 yıllık deneyimleri ve gözlemlerinden oluşmaktadır. Ayrıca bu birleşiklerin genç kuşakta nasıl algılandığını ve kullanıldığını tespit amacıyla Türkçe bilen yaşları 22-30 arası olan, bir doktora, bir master öğrencisi ve üç lisans mezunu olan biri erkek, dört kızdan oluşan 5 kişiyle görüşme yapılmıştır. Bu görüşmede katılımcılara ‘Školski Rječnik Bosanskog Jezika’ adlı okul sözlüğünden derlenen birleşik görümlü Türkçe kökenli sözlük birimleri liste halinde verilmiş; 1. Bu listede anlamını bilmediğiniz kelimeleri işaretleyebilir misiniz? 2. Bu listede en sık kullandığınız kelimeleri işaretleyebilir misiniz? 3. Bu sözleri önce sözlü, sonra da yazılı olarak cümle içinde kullanabilir

misiniz? Şeklinde üç yarı yapılandırılmış soru yöneltilmiştir. Görüşmede katılımcılara süre ve sayı konusunda hiçbir sınırlama getirilmemiş ve katılımcılara istedikleri kadar cümle kurlmaları konusunda özgürlük tanınmıştır. Özellikle görüşmede sözlü cümle oluşturma konusu konuya giriş gibi düzenlenmiş ve katılımcılarla kısa bir sohbet yapılmış, örnek cümleler kurulmuş, ardından yazılı kısma geçilmiştir. Ardından Türkçe kökenli Boşnakça birleşiklerin cümle içinde kullanımına geçilmiş ve kurulan cümlelerin karşısına Boşnakçası ile birlikte Türklerinin de katılımcılar tarafından yazılması istenmiştir. Bu görüşmenin katılımcıları yazı boyunca K1, K2, K3, K4, K5 şeklinde işaretlerle gösterilmiştir.

Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir. Nitel araştırmalar, araştırma yapılan ya da yapılması planlanan kişilerin sahip oldukları deneyimlerinden doğan anlamların sistematik olarak incelenmesinde tercih edilen bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Simsek, 2008: 39). Bu yönüyle yazı, ele aldığı konularla ilgili görüşleri, deneyimleri ve algıları bir arada sunmaya gayret eden nitel bir çalışma olmakla birlikte bireysel dil kullanımı bağlamında öbek yapılar, birleşikler ve kalıp sözlerle ilgili makale genelinde üzerinde durulan hususları elde ettiği verilerden hareketle değerlendiren betimsel bir çalışmadır.

5. Tespitler ve Yorumlar

Öncelikle Skaliç'in çalışmasında söz ettiği 'Tursizmu' sözlerin 8742 sayısını işaret etmesi bize bugün okul sözlüklerinde kaç Türkçe kelime vardır acaba sorunu sormaya itmiştir? Yine bu bağlamda Boşnakça okul sözlüğünde geçen Türkçe sözcükler, sözlük yazımında Türk dilinden alıntılanan sözcükleri işaret eden (tur) kısaltması ile gösterilen 3000'den fazla kelime tespit edilmiştir. Bu bize Boşnak dilinde kullanılmakta olan Türkçe kökenli sözcüklerin sayısının en azından sözlük birimi noktasında sayısal bir azlama göstermediğine işaret etmesi bakımından önemli bir veri olmuştur.

İkinci olarak Türk dilinden Boşnak diline geçmiş olan birden çok söz ile kurulan 300 kadar birleşik görümlü sözcük tespit edilmiştir. Bu birleşik sözcüklerin oluşumunda görev alan kurucu öğelerin baş öge ve merkezilik bağlamında dikkatlere sunmak amacıyla Türkçe kökenli birleşikler öbek yapılar; ağırlıklı olarak ad öbeği(AÖ)'den oluştuğu, sıfat öbeği(SÖ) kurulmuş birleşik bulunmadığı, bir zarf öbeği(ZÖ) ve iki İlgeç öbeği(İÖ) kurulmuş yapı ile isim+isim, sıfat+isim ve fiil+fiil(isim+fiil) yapısında birleşikler ve de cümle formunda kalıp sözler biçiminde eylem öbeği(EÖ) örnekleri tespit edilmiştir.

Netice itibarıyla bu çalışmada Osmanlı sonrası Balkanlardaki Sırp-Sloven Krallığı, sosyalistik dönem ve milliyetçi akımların tesiriyle ortaya çıkan Türkçe kökenli sözlerin Balkan dillerinden tasfiye edilmesi çabalarına karşın en azından Boşnak dilindeki Türkçe kökenli kelimelerin hala canlı bir şekilde kullanımda oldukları hem gözlenmiş hem de yaşayan dillerin canlı tanıkları sayılan sözlükler aracılığı ile tanıtılmıştır.

Diğer taraftan bireyin iletişim durumunda birleşik sözleri kullanma gereği ve kullanma biçimi üzerinde durulurken tarama yoluyla elde edilen bilşik sözlerin günlük dil kullanımında, dilsel edinç, derin yapıdan yüzey yapıya aktarma, dilsel ifadeye dönüştürme safahatında aile içinde sözcüklerin kullanımı, dile maruz kalma ve eğitim öğretim süresinin uzun ya da kısa olması çok önemli rol oynadığı görülmüştür. Yine birleşikleri günlük dilde sıklıkla kullanma, anlamını bilip bilmeme noktasında hedef dile daha uzun süre maruz kalma, daha uzun süre eğitim-öğretim yapma durumunun yani dil öğretiminde sürenin belirleyiciliği dikkat çekiçi bulunmuştur.

6. 'Školski Rječnik Bosanskog Jezika' Adlı Okul Sözlüğünden Derlenen Birleşikler

'ačkosum, adžami-oglan, adara-buđara, ajnmana, ajnbejn (ainben), ajptur sujlemek, akče-tahta, akşam-geldi, akşam hajrola, akşam hajrosum, akşam-oldi, akşam-namaz, alabašakast, Allah aškuna, Allah belasuni versun, Allahbirum, Allah bir, Allahimanet (Allahemanet), Allah hifzejle, Allahičun, Allah rabum, Allah rahmetilje, Allahunemrile, alaj-bajrak, alajbeg, alajli bajrak, alaj-muftija, alaj-top, al-biniš, al-burundžuk, al-čatkija, al-čoha, al-čereče, aldumaš, al-duvak, Alifakovac, alijul'ala, ališ-veriš, altun-oluk, altun-top, aman-zaman, arz-odaja, aščiabaša, atmejdan, avdžibaša, badem-pirlit, badžikaduna, bajram-namaz, balukot, baljemez, bambadava, bam-baška, baša-baš, bašaga, baš-čaršija, baš-čauš, bašeskija, bašibozuk, baš-imam, baš-čatib, bašustuna, begluk-timar, bičumli bidža, bol-hazna, bol-nafake, bujunbag, burma-tahta, butun-butuna, buzbutum, buzdohan, čam-sakaz, Čelebi-pazar, čibuk-bez, čifluk-sahibija, čifte-telija, čin-čiplak, čoban-baša, čuruk-tahta, čatib-baša, čehlibarčibuk, čemer-kušak, čorfišek, čumurhana, čurčiabaša, dahabeter, defterhana, deribeg, dagandžibaša, dolibaša, doner-čevap, dušek-hasta, dur-bak, dur-bakalum, delburaje, điti-biti, doz-bajadžilik, đulan-baščečik, đul-kaduna, đuzel-odijelo, đuz-belaje, ekmek-kadaif, elči-baša, evet-efendija, hadžikuskun, hadžipišman, hahambaša, hajra karšu, hak-tarafundan, hamdosum, harambaša, haramosum, havan-top, hazurola, hečimbaša, hele-hele, hepisibir, hičbiršej, hičolmase, hičulurmi, hiptan-kazuktan(ipten kazuktan), hoš-beš, hoš buldum, hošđeldija, hoš đeldun, hulusikalibile, imam-bajildi, jalandži-dolma, jalan-šahit, jangi-kula, jastuk-bošča, jazi-čage, jazuklarosun, jendibaša, jeralma, jeribasma, jerile, jerli-beg, jerli-kul, jerlu-aga, jerme-džebelija, jok džanum, jok vala, jol-teskera, junbasma, kabulosun, kadun-butiči, kadun-đubegi, kahve-odžak, kajmak-baklava, kalan-kusur, kapidžibaša, kapi-komšija, kapudanpaša, kara-akşam, karabasan, karabatak, karabojja, karabura, Kara-Denjiž, kara-duvak, karaduzen, karađoz, kara-haber, kara-kahva, kara-kalem, karakašli, karakandža, karakol, karakosa, kara-kose, kara-krzli, karakuš, karaliman, karandžoloz, karapandža, karapuša, kara-sariluk, karasevdah, karašlama, karaula, karma-karišik, karnagasija, kasmupaša, katil-bujruntija, katil-ferman, kaurbaša, kazan-uzendija,

kesmetaş, kime-tahta, kizibaşi, kizil-hastaluk, kizlaraga, kodžabaša, kolajđele, kazan-uzendija, kol-čehaja, kos-halva, krkajak, krk-hambar, krk-jalan, krk-jemin, kulak-čorba, kuršum-kalem, kuzi-tendžera, kuzi-tava, Mahalbaša, majstorbaša, mektebi-nuvablja, mezertaš, miskin-hastaluk, mor-meneviš, mor-patlidžan, mubarečola, naletosum, odabaša, odžakluk-timar, odžakzada, oriden tahta-beriden tahta, onbaša, pazar-bula, pejgamber-čiček, pek munasib, sabah-hajrola, sabah hajrosum, sač-boja, sevidžan-baklava, sičan-jolan, sihatlarosum, sirat-čuprija, sogan-dolma, sut-pita, šehadet-parmak, šeš-beš, šiš-čevab, tandara-mandra, tašlihan, tektašak, tek-tuk, telabaša, terli-diba, terzibaša, teslim-taš, topčaga, topčibaša, tura-jjazija, turlu-turlu, tunadžibaša, tutkal, tutunkesa, učuglija, ugurlarosum, uljun-hasta, uljun-hastaluk,”

Yukarıda toplu halde verilmiş olan birleşik yapıli dil birlikleri sözlükteki görünümü dikkate alınarak bitişik, ayrı ve arası çizgili yazılanlar şeklinde bir tasnife tabi tutulmuştur. Şimdi aralarına çizgi konularak yazılan birleşik yapılar:

-adžami-oglan, adara-budara, akče-tahta, akşam-namaz, alaj-bajrak, alaj-muftija, alaj-top, al-biniš, al-burundžuk, al-čatkija, al-čoha, al-čereče, al-duvak, alijul'ala, ališ-veriš, altun-oluk, altun-top, aman-zaman, arz-odaja, badem-pirli, bajram-namaz, bambaska, baša-baš, baš-čaršija, baš-čauš, baš-čatib, begluk-timar, bol-hazna, bol-nafake, burma-tahta, butun-butuna, čam-sakaz, Čelebi-pazar, čibuk-bez, čifluk-sahibija, čifte-telija, čin-čiplak, čoban-baša, čuruk-tahta, čatib-baša, čemer-kušak, doner-čevap, dušek-hasta, dur-bak, dur-bakalum, điti-biti, đoz-bajadžiluk, đulan-baščejik, đul-kaduna, đuzel-odijelo, đuz-belaje, ekmek-kadaif, elči-baša, evet-efendija, hak-tarafunda, havan-top, hele-hele, hiptan-kazuktan(ipten kazuktan), hoš-beš, imam-bajildi, jalandži-dolma, jalan-šahit, jangi-kula, jastuk-bošča, jazi-čage, jerli-beg, jerli-kul, jerlu-aga, jerme-džebelija, jol-teskera, kadun-butici, kadun-đubegi, kahve-odžak, kajmak-baklava, kalan-kusur, kara-akşam, Kara-Denjiz, kara-duvak, kara-haber, kara-kahva, kara-kalem, kara-kose, kara-krzli, kara-kose, kara-sariluk, karma-karišik, katil-bujruntija, katil-ferman, kazan-uzendija, kime-tahta, kizil-hastaluk, kol-čehaja, kos-halva, krk-hambar, krk-jalan, krk-jemin, kulak-čorba, kuršum-kalem, kuzi-tendžera, kuzi-tava, mektebi-nuvablja, miskin-hastaluk, mor-meneviš, mor-patlidžan, odžakluk-timar, oriden tahta-beriden tahta, pazar-bula, pejgamber-čiček, pek munasib, sač-boja, sevidžan-baklava, sičan-jolan, sirat-čuprija, sogan-dolma, sut-pita, šehadet-parmak, šeš-beš, šiš-čevab, tandara-mandra, tek-tuk, terli-diba, teslim-taš, tura-jjazija, turlu-turlu, uljun-hasta,

Şimdi de bitişik yazılanlar: ‘ačkosum, ajmana, ajnbejn (ainben), alabašakast, Allahbirum, Allah bir, Allahimanet (Allahemanet), Allahičum, Allahunemrile, alajbeg, aldumaš, Alifakovac, alijul'ala, atmejdun, avdžibaša, badžikaduna, balukot, baljemez, bambadava, bašaga, bašeskija, bašibozuk, bašustuna, bujunbag, butun butuna, buzbutum, buzdohan, čehlibarčibuk, čorfışek, čumurhana, čurčibaša, dahabeter, defterhana, deribeg, dagandžibaša, dolibaša, đelburaje, hadžikuskun, hadžipišman, hahambaša, hamdosum, harambaša, haramosum, hazurola, hečimbaša, hepisibir, hičbiršej, hičolmase, hičulurmi, hoš buldum, hošđeldija, hulusikalbile, jazuklarosum, jendibaša, jeralma, jeribasma, jerile, junbasma, kabulosun, kapidžibaša, kapudanpaša, karabasan, karabatak, karaboja, karabura, karaduzen, karađoz, karakašli, karakandža, karaula, karakosa, karakuš, karaliman, karandoloz, karapandža, karapuša, kaurbaša, kesmetaš, kizlaraga, kodžabaša, kolajđele, krkajak, Mahalbaša, majstorbaša, mezertaš, mubarečola, naletosum, odabaša, odžakzada, oriden tahta-beriden tahta, onbaša, sihatlarosum, tašlihan, tektašak, ugurlarosum”

Şimdi de aralarına çizgi konulmadan ayrı yazılan örnekler: ‘ajptur sujlemek, akşam hajrosum, Allah askuna, Allah belasuni versun, Allah hifzeje, Allah rabum, Allah rahmetilje, alajli bajrak, bičumli bidža, hajra karšu, hoš đeldun, jok džanum, jok vala, pek munasib, sabah hajrosu”.

Ayrıca yukarıda söz edilen üç görünümde farklı olarak Türkçede pekiştirme görevi yapan ‘apaçık, bambadava, bam-baška, baša-baš (diše diš) butun-butuna, čin-čiplak, tek-tuk, ,turlu-turlu’ gibi ikilemeler sözlük birimi olarak yer almaktadır. Bir de ‘oriden tahta-beriden tahta’, Türkçedeki ‘aşağıdan yukarıdan, öteden beriden’ gibi birleşik kısaltması sayılabilecek örnekler mevcuttur.

Bütün bu örneklerden hareketle, sözlük birim olarak Boşnak dilinin söz varlığında yerini almış olan aralarına çizgi konularak yazılan öbek yapılar, bitişik yazılan birleşik yapılar, ayrı yazılan kalıp sözler şeklinde tasnif edildiği anlaşılmaktadır. Bu dilsel birliklerden birincisi, dilbilgisel görevle bir araya gelen, anlık oluşum içeren ve iki sözden ikincinin baş öge, birincinin niteleyen/belirten ve aralarına çizgi konularak yazılan **öbek yapılar**; ikincisi, sözlük birimi olarak kavramları karşılayan anlamsal birleşik görünümünde olup baş odak/ merkezilik yönünden içmerkezli, dışmerkezli, yarımerkezli ve eşmerkezli odak şeklinde dört ayrı görünümde ortaya çıkan ve bitişik yazılan **tam birleşikler**; üçüncüsü, kültür birim olarak birleşiklerden daha geniş anlam içeren, cümle formunda olan **kalıp sözler** ile bir kelimenin aynı ya da biraz değişmiş tekrarıyla oluşan **ikileme ve tekrarlı yapılar** şeklinde bir ayırım yapabiliriz. Ancak Türkçe dilbilgisel bakışla bu üç ayırım içinde yer alan bitişik, ayrı ve arası çizgili yazılmış olanlar içinde hem öbek yapı, hemde birleşik yapıli birleşikleri olduğunu da ifade etmek gerekir.

Bizim inceleme konusu yaptığımız Boşnakça sözlükten derlenmiş olan birden çok sözle kurulan birleşik yapılar farklı sözcüksel yapılara sahip olsalar da Boşnak dilbilimi bu sözlerin tamamını sözlük birim olarak birleşikler başlığı altında ele almakta olduğu ve yazım kurallarına göre ‘ačkosum, ajmana, badžikaduna, balukot gibi bitişik yazılan, ‘ajptur sujlemek, akşam hajrosum, jok vala, pek munasib” gibi ayrı yazılan ve bileşiği oluşturan iki sözcük arasına çizgi konularak yazılan ‘adžami-oglan, krk-jemin, kulak-čorba’ örneklerinde olduğu gibi üç ayrı biçimde incelemektedir. Yazım kurallarına göre cümle formunda ‘Allah belasuni versun’ gibi örnekler sözdizimsel özellik göstermiş olsa da sözlük birimi olarak gösterilmektedir. Boşnak dilinde birden çok sözle kurulmuş olan birleşiklerin tamamı sözlüksel birim olarak kabul edilmiş ve sözlük dizgesinde yerini almış görünmektedir.

Genel olarak birleşik yapılar incelenirken gözönünde bulundurulması gereken husus öbeğin oluşumunda baş unsuru niteleyen, belirten bir ögesi olması, birleşimin oluşumunda iki ögenin arasına ek almaması ve iki aşamalı işleyişin birincisi birleştirme işlemi: *karadoz*>kara + göz > karagöz biçiminde gerçekleşmesi ikincisi bu işlemle ortaya çıkan bölünemeyen ve parçalanamayan, kendine has sözlüksel, anlamsal ve sözdizimsel özellikleri olan bağımsız bir sözcüğün ortaya çıkmasıdır. Bu sözcük artık sözvarlığı içinde tek başına kullanılabilen ve bölünemeyen sözlüksel birim olarak ulusal kodda yerini alır. Eğer kullanım sırasında bu bölünemeyen yapının arasına 'iri' gibi herhangi bir sözcük konulursa 'kara iri göz' yaparsak birleşik yapı olmaktan çıkıp biçim değiştirmiş yeni formuyla baş ögesi 'göz' olan (kara+göz) ve (kara+iri göz) olan iki AÖ(ad öbeği) ortaya çıkmaktadır.

Bireylerin sözlü ya da yazılı anlatımda herhangi bir kavram, terim veya durumu ifade etmek için anlık oluşum içinde her defasında yeniden kurulması gereken öbek yapılar, söz dizimsel özellik, anlamsal değer ve dilbilgisel birimlerle şekillenen dil birimleridir. Bu bağlamda aşağıda yer alan birleşikler bitişik veya aralarına çizgi konularak yazılan sözlüksel birimler olarak öbek yapıları temsil etmektedir. Öbek yapılar dilbilimsel birimler olup konuşur/yazarın meramını anlatmak için anlık oluşum içinde biraraya gelen dil birliklerdir ve aynı zamanda bir kavram ya da terimi karşılayan sözlük birimidir. Şimdi Školski Rječnik Bosanskog Jezika' adlı sözlükte yer alan bu tür dil birliklerine bir göz atalım.

6. 1. Öbek Yapılar

Birden fazla sözlüksel öge ile kurulan yapı/bütünlük öbek olarak adlandırılır. Öbekler, bir baş öge ile ona bağlı ögelerden meydana gelmektedir. Öbek yapıların kurucu ögesi baştır. Öbek yapılarda en önemli unsur baş öge olup öbek yapıların anlamını da dilbilgisel kategorisini de baş olan öge belirler(Uzun, 2000: 18).Türkçede öbek yapılarda asıl unsur sonda yer aldığı için sondaki bu sözcük *baş öge* olarak adlandırılmaktadır. Öbeklerde yer alan diğer tüm sözcükler baş ögenin belirlediği ve öbekteki anlamın ortaya çıkmasını sağlayan tamlayıcı/niteleyici (unsurlar) tümleçlerden oluşmaktadır(Uzun, 2000:18).Öbek yapılar, belli bir sözcük türüne bağlı ve geçici olarak oluşturulan, iki veya daha fazla sözcük içeren, yargı bildirmeyen, yapısal ve anlamsal bir bütünlük içeren ve her zaman bir baş bulundurması zorunlu olan yapılarıdır (Aydın ve Akadi, 2018: 244-252; Gökdayı, 2010:1299-1300; Hirik, 2017:397; Uzun, 2000:18).

Geleneksel dilbilgisi temelli yapılan çalışmalarda, sözlüksel kategoriler isim/ad, fiil/eylem, sıfat/önad, zarf/belirteç, zamir/adıl, edat/ilgeç, bağlaç ve ünlem şeklinde sınıflandırma yapılmaktadır. Bunlardan ünlem, cümle sınırlarının dışında kalan, bağımsız sözlüksel birimdir. Ünlemler öbek yapının doğrudan kurucu ögesi olamazlar. Bağlaçlar da ünlemler gibi öbek yapıda yer alamayan sözlüksel ögelerdir. Zamir, adların yerini tutan ama adın işaretleyicisi olmayan sözcük türüdür, bu nedenle temel yapılarda doğrudan görünmez, dilbilgisi kurallarıyla türemiş yapılarda ortaya çıkabilir. Bu nedenle ünlem, bağlaç ve zamirler birer sözcük türü olmasına rağmen öbek türünü belirleyen kategoriler içinde yer alamazlar (Uzun, 2000: 31).

6.1.1. Ad öbeği (AÖ)

Ad, her türlü nesne ve kavramın işaretleyicisi olan sözcüklerdir.Türkçede en küçük ad öbeği, baş adın bir sıfat(a), bir belirtili ad(b) veya bir belirtisiz ad(c) ile birlikteliğine dayanır (Uzun, 2000: 33; İmer vd., 2011:17).Yeni-elbise, elbisenin- yan-cebi<yeni elbisenin yan cebi vb. Bir ad öbeğinde sıfat, belirtili ad, belirtisiz ad biçiminde üç tür genişleme görülebilir:((yeni elbise)nin(yan ceb)i)). Burada yeni elbiseNİN, yan cebİ öbek oluşumunda yeni/yan sözcükleri sıfat durumundadır. Yine sıfat+isim+nIn sıfat+isim+I kalıbıyla öbek yapının genişlediği görülür. Yani burada iki ad öbeği ve bir de genişlemiş ad öbeği bulunmaktadır.

Genel manada derlemiş olduğumuz sözlükteki birleşik yapılardan aralarına çizgi konularak yazılan sözlük birimlerinin çoğu ad öbeği/AÖ görünümündedir. Yukarıdaki birleşikleri öbek yapı bağlamında incelediğimizde karşımıza Türkçe asıllarında isim+ isim+(s)I, AÖ/ad öbeği biçimindeki yapıların dilbilgisel unsurlarının(bağımlı biçimbirimlerin) düşürülmesi sonucu oluştuğu görülmektedir. Örnekler: *alaj-bajrak/alay bayrak(ğ)I,alaj-muftija/alay müftü(s)Ü, alaj-top/alay topU, arz-odaja/arz oda(s)I,bajram-namaz/bayram namazI,çam-sakaz/çam sakızI, Çelebi-Pazar/Çelebi PazarI, çibuk-bez/çubuk(lu) bez(I)?, çifluk-sahibija/çiflik(ğin) sahibİ,doner-cevap/döner keba(b)I, dušek-hasta,ekmek-kadajif/ekmek kadajıfI,havan-top/havan top(U), jol-teskera/yol tezkire(s)I,kadun-butiçi/kadın budU, kadun-đubegü/kadın göbeği, kahve-odžak/ kahve oca(ğ)I,kime-tahta/kyma tahta(s)I, kulak-čorba/kula çorba(s)I, pejgamber-čiček/peygamber çiçe(ğ)i,sač-boja/saç boya(s)I, sirat-čuprija/sirat köprü(s)Ü, sogan-dolma/soğan dolma(s)I, sut-s)İ, šehadet-parmak/šahadet parmak(ğ)I, terli-diba(AÖ), teslim-taš/teslim taşI, tura-jjazija(AÖ); bu yapılarda Türkçe aslında var olan dilbilimsel biçim birimlerin düşürülmesi sonucunda yeni formları ile Boşnakça sözlükteki yerini aldığını görülmektedir.*

Aralarına çizgi konulmadan ayrı yazılan (isim+isim+I) ad öbeği/AÖ olanlar: *alajbeg/alay be(y)İ, atmejdan/at meydanI, balukot/balık otU, bujunbag/I, deribeg/dere be(y)İ, jeralma/yer elma(s)I, kızlaraga/kızlar ağa(s)I, mahalbaša/mahalle paša(s)I, majstorbaša/Mostar paša(s)I, tutunkesa/tütüin kese(s)İ, yapıları vardır.*

Ad öbeği/AÖ hüviyetinde olan sıfat+isim biçiminde olanlar: -adžami-oglan, akçe-tahta, akşam-namaz, al-çerece, al-duvak, altun-oluk, altun-top, badem-pirlit, baş-çarşıya, baş-çaus, baş-çatib, begluk-timar, bol-hazna, bol-nafake, burma-tahta, çifte-telija, çoban-başa, çuruk-tahta, çatib-başa, dul-kaduna, đuzel-odijelo, đuz-belaje, elçi-başa, jalandži-dolma, jalan-šahit, jangi-kula, jerli-beg, jerli-kul, jerlu-aga, kajmak-baklava, kalan-kusur, kara-akşam, Kara-Denjiz, kara-duvak, kara-haber, kara-kahva, kara-kalem, kara-kose, kara-krzli, kara-kose, kara-sariluk, karma-karişik, katil-bujruntija, kizil-hastaluk, kol-çehaja, kos-halva, krk-hambar, krk-jalan, krk-jemin, kuršum-kalem, kuzi-tendžera, kuzi-tava, mektebi-nuvablija, miskin-hastaluk, kara-duvak, kara-haber, mor-meneviš, mor-patlidžan, odžakluk-timar, sevididžan/sevilen-baklava, uljun-hasta, yapılar ad öbeği şeklinde görülmektedir.

Aralarına çizgi konulmadan yazılan isim+lı+isim, isim+çI+baş+I, isim+isim, sıfat+isim, ad öbeği/AÖ olanlar: alajli bajrak/alay+lı bayrak (isim+lı+isim gibi), ašçibaša/ašçı baş+I (isim+çI+isim+I); ašçı paša (sıfat+isim), avdžibaša/avcı paša, bašaga/baş ağa, biçumlu bidža/biçimli bicak, çehlibarçibuk/keribar çubuk, çorfišek/kör fišek, cumurhana, çurçibaša, defterhana, dagandžibaša/doğancı başı, dolibaša/deli paša, hahambaša/haham baş+şı, harambaša/haram başı, heçimbaša/Hekim başı, jendibaša/yengi başı, jeribasma, junbasma, kapudanpaša/kaptan paša, karabasan, karabatak, karaboja, karabura, karaduzen, karađoz, karakol, karakosa, karakuš, karaliman, karandoloz, karapandža/kara pençe, karapuša, karasevdah, karašlama, karaula, karnagasija, kaurbaša/gavur paša, kodžabaša/koca paša, krkajak, odabaša/oda başı, odžakzada/ocak+cı zade, onbaša/on başı, tašlihan, teктаšak, telabaša, terzibaša, topčaga/topçu ağası, topçibaša/topçu başı, tunadžibaša/tunacı başı, uçuğlija, şeklinde yapılar mecuttur.

6.1.2. Sıfat öbeği (SÖ)

Sıfat, önüne geldiği ismi niteleyen ya da belirten (kendisi de bir isim olan) ve iki isimle bir öbek oluşturan sözcüklerdir. Sıfat öbeği (SÖ), sıfat nitelikli bir baş ve baş tarafından seçilen bir tümleçten oluşur. Yine sıfat öbeği (SÖ), alt-kategorileme sisteminde zorunlu bir tümleç istemezse tek bir sözcükten/sıfattan oluşur. Başka bir deyişle, Türkçede sıfat öbeği çeşitli durum ekleri almış ad soylu sözcüklerle genişleyebilir. Bu tür sözcükler birer ad öbeği (AÖ) kurarak sıfatın tümleci olma görevini üstlenirler. Örneğin **yürüyüşe elverişli** yol. *Jokeyler haralardan eğitime yatkın* at bakıyorlar. *Yaz Okulu için futbola yetenekli öğrenciler seçilecek.* *Acemi doktorlar tedaviye uygun hasta bakıyor.* *Babasına güvenen çocuk ağladı, tüyden hafif kız, yükte hafif, pahada ağır eşya vb.* Öte yandan bir sıfat öbeği, kendisini niteleyen, fakat baş tarafından seçilmeyen bir belirteçle (zarf) birlikte bulunabilir. *Çok kısa saçlı bir kız yoldan geçiyordu.* Yine Türkçede bazı sıfatlar ilgeç öbeklerini tümleç olarak alabilir: *Senin kadar zayıf insan görmedim, benim gibi elemanı zor bulursun* gibi örnekleri çoğaltabiliriz. Derleme yapılan Boşnakça okul sözlüğünde sıfat öbeğineraslanmamıştır.

6.1.3. Zarf öbeği (ZÖ)

Bir eylemi yer-yön, zaman, durum, ölçü bakımından belirten belirteçler, genellikle (yavaş/hızlı koşmak, çok/az yemek, önce/sonra gelmek, erken/geç uyumak, ileri/geri gitmek vb. örneklerde görüldüğü gibi) tek sözcüklü öbekler kurarlar (Uzun, 2000: 35) : Zamansal anlam taşıyan önce, sonra, erken, geç, veya durum ifade eden yavaş, hızlı, güçlü/zayıf, yine miktar ifade eden az, çok, uzun, kısa vb. sözcükler zarf öbeği kurarlar. Diğer taraftan zarf öbeği kendisini niteleyen zarfla başka bir zarf öbeği kurabilir. Yani, zarf öbeğinin genişlemesi yine başka bir zarfla ya da zarf işlevli sıfat ile mümkün olabilir: *Çok erken* uyandı, *Çok geç* kaldı. *Daha hızlı koştu, öyle/o denli* güçlüydü/ kuvvetliydi, çok geç, biraz eken, o denli vb. örnekler verilebilir. Birden çok sözcüklü zaman zarfı öbekleri, ad öbeklerinin zarf görevinde kullanılmasıyla ortaya çıkarılabilir (Uzun, 2000: 36) : *Avrupalılar geçen yüzyılın son iki çeyreğinde* Afrika'yı talan ettiler. Burada *yılın ilk altı ayı güneş hiç doğmaz, yılın ikinci altı ayı güneş hiç batmaz. Dün akşam, bu sabah, yılın ilk altı ayı, yılın ikinci altı ayı, bayram sabahı, cumartesi günü vb.* Yine bu çalışmada 'aman zaman'ı saymazsak *ZÖ/zarf öbeği* şeklinde 'dahabeter' gibi tek bir zarf öbeği yapısı örneğine rastlanmıştır.

6.1.4. İlgeç (edat) öbeği (İÖ)

İlgeç, cümle içinde sözcükler arasında türlü anlamsal ilgi kuran ve cümleye değişik anlamlar katan, tek başına bir anlamı olmayan "gibi, sanki, göre, kadar, için, üzere, -e doğru, -e karşı, -e karşın, -e rağmen, -e değin, -e dek, -den dolayı, -den başka, ile, yalnız, ancak, sade, sadece, tek, bir, denli, değil" gibi sözcüklerdir. Bu sözcükler tek başlarına öbek kuramazlar, yani ilgeç öbeğinin yan-kategori çerçevesinde tümlecinin de bulunması zorunludur. Uzun (2000: 36-37)'a göre Türkçede bu tümleçler, ilgecin belirlediği durum eklerinden birini almış ad öbekleridir. *Annem için sabaha karşı hastaneye gittik, ailem için her gece sabah kadar mesai yaptım.* Diğer taraftan 'Allah hifzejle/Allah jerile' bu iki bileşiğin *ile* ekleşmesiyle değil, Allah+eyle'den geldiğine dikkat etmekte fayda var. 'Allahiçun, hulusikalbile' gibi İÖ/ilgeç öbeği örnekleri de yer almaktadır.

Netice itibarıyla 'Školski Rječnik Bosanskog Jezika' adlı sözlükten derlemiş olduğumuz sözcüklerin yapısal özelliklerine baktığımızda çok sayıda ad öbeği/AÖ, yanında 'Allahiçun, hulusikalbile' gibi İÖ/ilgeç öbeği örnekleri ile 'dahabeter' gibi tek bir zarf öbeği/ZÖ yanında en büyük sözcük öbeği olan cümlelerin sınırlı formu olan 'dur bakalım, akşam oldija, Allah hifzejle vb' kaşlıp söz şeklinde EÖ/eylem öbeği örnekleri de yer almaktadır. Ancak bu çalışmada hiç sıfat öbeği/SÖ rastlanmamıştır.

6. 2. Birleşikler

Birleşikler, iki veya daha çok sözcüğün bileşmesiyle oluşan anlam değerlerini yitirerek ya da kaynaşım kalıplaşarak sözcükselleşen sözlük birimlerdir (Karaağaç, 2016:413; Vardar, 2002:44). Birleşikler bir baş öge ile onu niteleyen, belirten veya bütünleyen tümleçten oluşur. Birden çok sözcükle kurulan birleşiklerin özelliği vurgu, yazım, sözlükselleşmiş anlam, anaför ve ilk ile ikinci ögelerinin bölünmezliği olarak nitelenbilir. Birleşikler, öbek yapılar ile kalıplaşmış birimler arasında olan ve kalıplaşma formu ağır basan anlamsal değer olarak herhangi bir nesne, eylem ya da terim ve kavramın işaretleyicisi olan sözcükselleşmiş birimlerdir.

Araştırmacılar, birleşikleri oluşturan ögelere dayalı, anlam özelliklerini dikkate alan farklı sınıflandırmalar yaptığı görülmektedir. Birleşiklerin ögeler arası anlamsal ilişkiler bakımından tipolojik olarak sınıflandırılması noktasında tüm dünya dilleri için uygun olması beklenen sınıflandırmaya göre tümleyen (subordinate), niteleyen (attributive), eşleyen (coordinate) olmak üzere üç tür ana birleşik tespit edilmiştir. Ayrıca her tür kendi arasında ögelerinin baş olma durumlarına göre içmerkezli ve dışmerkezli olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Bisetto ve Scalise, 2009, aktaran Sarı 2016). Ayrıca birleşikler, kurucu ögelerin sözlüksel ulamı, kurucu ögeler arasındaki anlamsal ilişkileri ve bileşiğin başı konumundaki ögenin birleşik içinde bulunup bulunmaması gibi ölçütlere göre sınıflandırma yapılmaktadır (Uzun, 2000). Bu bağlamda Sarı(2016), Türkçedeki birleşikleri “*Belirgin baş içeren ve baş ögenin anlamının genel anlamını önemli ölçüde etkilediği/belirlediği hahambaşa, harambaşa vb. içmerkezli birleşikler; yapı dışında baş içeren, dolayısıyla genel anlamı yapıyı oluşturan ögelerce belirlenemeyen hadžikuskun, karabasan, karabatak, çorfišek vb. dışmerkezli birleşikler; belli -belirsiz bir baş içeren, diğer bir ifadeyle başın, genel anlamı önemli ölçüde etkilemediği başıbozuk vb. yarumerkezli birleşikler; birden fazla baş içeren, genel anlamın ögelerin ayrı ayrı anlamlarına eşit olduğu hoş-beş, tutkal, ajnbejn (ainben)/ayan beyan vb. eşmerkezli birleşikler* olmak üzere dört başlıkta sınıflandırmıştır.

Şimdi bitişik yazılanları görelim: “*ajnbejn (ainben)/ayan beyan, alabaşakast, badžikaduna, baljemez, başaga, başeskija, başıbozuk, başustuna, biçumli bidža, buzdohan, çehlibarčibuk, çorfišek, ćumurhana, ćurčibaša, dahabeter, defterhana, deribeg, dagandžibaša, dolibaša, hadžikuskun, hadžipišman, hahambaša, harambaša, hećimbaša, jendibaša, jeralma, jeribasma, junbasma, karabasan, karabatak, karabura, karaduzen, karađoz, karakandža, karakosa, karakuš(Türkçedeki karakedi deyimi anlamında), karaliman, karandoloz, karapandža, karapuša, karasevdah, karašlama, karaula, karnagasija, kasmupaša, kesmetaš, mezertaš, odabaša, odžakzada, onbaša, tašlihan, teктаšak, telabaša, tutkal*”

Diğer taraftan yine Boşnak dilinin iç işleyişine göre şekillenmiş ve sözlük birimler içinde yerini almış olan ve de aralarına çizgi konularak yazılan ‘*hiptan-kazuktan (ipten kazuktan (kopmuş))*, bileşiği Türkçede ‘*ipten kazıktan kopmuş/kurtulmuş*’ şeklinde deyim olarak kullanılmaktadır. Yine ‘*ćemer-kušak/ kemer kuşak, hoş-beş/hoş beş, jastuk-bošča/jastuk bohça, ališ-veriš/alışveriş, dur-bak/dur bak, điti-bitil/ gitti bitti/yorgan gitti, kavga bitti, tut-kal*’ deyimlerin *kısalmış hali olarak gözükmekte olup*, bu birleşikler de eşmerkezli birleşik olarak görülmektedir.

6.3 Kalıp Sözcükler

Her dilde sıkça kullanılan kalıp sözcükler, bireylerin dil kullanımı, içinde bulunduğu durum ve bağlam ile ait olduğu sosyal katmanın dilsel sınırlılıklarıyla bağlantılı olarak günlük iletişim durumlarında selamlaşma, talep etme, reddetme, emir verme, dua etme, dertleri paylaşma, özür dileme, teşekkür etme gibi bir çok durumda hazır dizgeler olarak karşımıza çıkarlar. Bireylerin günlük iletişim ihtiyaçlarını karşılamada az caba kuralı gereği ortaya çıkan ve kullanımda rahatlık ve güven sağlayan yönleriyle dikkat çekerler.

Kalıp sözcükleri tanımlarken araştırmacılar çeşitli ad ve ölçütler kullandığı görülür. Bireyler arası ilişki durumuna dikkat çeken Aksan(1996: 35) “bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılmasında adet olan birtakım sözcüklerdir.” diye tanımlarken, kalıp sözcükler için *Kültür birim* terimini kullanan Kula(1996: 46), dilin kültür taşıyıcı niteliğini öne çıkarırken “Gözünüz aydın, başınız sağolsun, akşamın hayırlar olsun, sabahı şerifiniz hayırlar olsun, iyi geceler, iyi uykular, iyi yolculuklar ve benzeri ifadeleri birer kültür birim örneği olarak gösterir ve bunların Türk kültürünü yansıtan önemli dil birlikleri olduğunu ifade eder. Yüceol-Özezen (2001: 877) bir başka açıklamasında kalıp sözcükleri “mecazsız ve herkeşçe büyük bir sıklıkla kullanıla kullanıla artık tek kavramın karşılığı olan birliktelikler” olduğunu belirtmiştir.

Her türlü iletişim durumunda kolay ifade için ortaya çıkan kalıp sözcüklerin işlevleri, yapılan tanımlara da yansdığı görülür. Belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş klişe sözcükler, kişiler arasında iletişimde alışkanlık halinde kullanılan, dilin toplumsal kullanımına göre farklılık gösterebilme ve ait olduğu toplumun kültürel yapısını, dünya görüşünü ve fertlerin birbirlerine karşı olan tavırlarını sergileyen bazı kalıp sözcükler vardır(Canbulat ve Dilekçi, 2013; Erol, 2007; Ersoy, 2011). Bu kalıplaşmış yapılar, toplumun bütün katmanlarında duruma uygun düşen şekilde sıklıkla kullanılırlar. Bu kullanım bir ihtiyaç olduğu kadar bir alışkanlık da ifade eder.

Kalıp sözcüklerin özellikleri üzerine yapılan çalışmalarda farklı tasnif denemeleri yapıldığı görülür. Araştırmacılar kalıp sözcükleri atasözcükler, deyimler, birleşikler, ikilemeler başlığı altında incelerken, dilin günlük kullanımına bağlı kalıplaşmış sözcükleri de ikilemeler başlığı altında ele aldıkları görülür. Kalıp sözcüklerin ortak özelliklerini şöyle özetleyebiliriz:

1. Kalıplaşmış olmak,
2. anlık oluşum içermek,
3. sözdiziminde tek bir birim olarak işlem görmek,
4. sabit öge dizilimine sahip olmak,
5. birden fazla sözcük ve tek anlam taşımak,
6. üst saymacalık,
7. kültür taşıyıcılık(Gökdayı, 2010:1300).

Kalıp sözlerle ilgili çalışmalar içinde Gökdayı(2008:94) “Önceden belirli bir biçime girip hafızada öylece saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeyip olduğu gibi hatırlanarak ve eğer gerekiyorsa bazı ekleme ve çıkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşabilen, belirli durumlarda toplumun benimsediği sözleri sunarak iletişimin kurulmasına veya devamına yardım eden ve kullanım yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleridir.” şeklinde en kapsamlı tanımı yapmıştır. Şimdi bu kalıp sözleri görelim:

“*açkosum, ajptur sujlemek, akşam-geldi, akşam hajrola, akşam hajrosun, akşam-oldi, Allah aşkuna, Allah belasuni versun, Allahbirum, Allah bir, Allahimanet (Allahemanet), Allah hifzejle, Allahiçün, Allah rabum, Allah rahmetilje, aldumaş, durbak, dur-bakalum, delburaje, diti-biti, hadžikuskun, hajra karšu, hadžipişman, hamdosun, haramosun, hazurola, hepisibir, hiçbirşej, hiçolmase, hiçulurmi, hoş buldum, hoşđeldija, hoş đeldun, jazuklarosun, jok džanum, jok vala, kabulosun, kolajđele, mubareçola, naletosun, pek munasib, sabah-hajrola, sabah hajrosun, sihatlarosun, ugurlarosun,*”

Genel olarak kalıp sözler formunda görülen ‘Allah aşkuna, Allahbirum, Allah bir, Allahimanet (Allahemanet), Allah hifzejle, Allahiçün, Allah rabum, Allah rahmetilje, hadžikuskun, hajra karšu, hadžikuskun, hadžipişman, hepisibir, hiçbirşej, jok džanum, jok vala, pek munasib’ sözcüksel birimler ‘Allah akuna(söyle), Allahbirum/Allah bilir , Allah bir(dir), Allahimanet/Allaha emanet(ol), Allah hifzejle/Allah hifzeyle(Allah korusun, Allahiçün/Allah için, Allahım Rabbim, Allah rahmetilje/allahum ramet eyle,

Yukarıda yer alan birleşik yapıların tamamı bağlamından koparıldığı zaman anlamsal değerini yitirebilirler. Kalıp sözler, *önceden belirli bir biçime girip nesilden nesile aktarılan, yeniden üretilmeden ve dilbilgisel işleme sokulmadan seçme ve sıralama ekseninde kalıp olarak hatırlanıp kullanılan, bitişik veya ayrı yazılan/söylenen sözlüksel birimlerden oluşan sözdizimsel birlikler olarak tanımlanabilir. Dillerin söz varlığında yer alan sözlüksel birimler öbek yapılar, birleşikler ve kalıp sözler vb’den oluşmaktadır. Bunları bir söylem içinde yer alan birden çok sözle oluşan kültür birimler şeklinde ele almak mümkündür.*

Cümle formunda olup yargı bildiren bu birleşik yapılar iyi dilek-temenni, kınama, Kabul ve ret, alkış, kargış dua ve beddua, karşılama, Allah adıyla söylenen istek, dua, ilenç/beddua bildiren yapılar kültür birim olarak adlandırılabilir. *Allah belasuni versun, naletosun, haramosun, jazuklarosun, açkosun gibi kınama bildiren yapılar; durbak, dur-bakalum, delburajegibi uyarı, hazurolagibi emir, hiçulurmi, hiçolmase gibi kabul ve ret, aykırı görüş bildiren yapılar vardır; ‘Bayram şerif mübarek olsun (osun), ‘akşam hajrola, akşam hajrosun, hamdosun, kabulosun, mubareçola, sabah hajrosun, sihatlarosun, ugurlarosun” gibi iyi dilek bildiren kültür birimler vardır; Ajptur sujlemek uyarı, yasaklama, akşam-geldi, akşam-oldi gibi vakit bildiren ifadeler, başibozuk, hadžikuskun gibi durum tasviriyapan ifadeler, hoşđeldija, hoş buldum, hoş đeldun gibi karşılma bildirenyapılar; ayrıca Allah adıyla kurulan kalıp sözler: Allah aşkuna, Allah belasuni versun, Allahbirum/Allah bilir, Allah bir, Allahimanet (Allaha emanet), Allah hifzejle, Allahiçün, Allah rabum/Alarabum, Allah rahmetilje, Allahunemrile,*

Bunlardan başka *badžikaduna gibi toplumsal statü bildiren, baljemez gibi askeri terim olan ve Alifakovac, Çelebi-pazar, Kara-Deniz gibi yer adı(toponim) olan sözcükler de vardır. Sözlükten derlenen ve aralarına çizgi konularak yazılan yukarıdaki işaret edilenlerden başka ‘aman-zaman, dur bakalum, doz-bajadžiluk, đulan-başçejik, evet-efendija, hele-hele, pazar-bula, alijul’ala, hak-arafunda, pek munasib, oriden tahta-beriden tahta, tandara-mandra’ gibi kalıp sözler de bulunmaktadır.*

7. İletişim Durumunda Birleşikler

Her toplum konuşurunun belli durumlarda kullanılması gelenek haline gelmiş sözceleri vardır. Bu sözceler o dilin kültürünü, yaşam biçimini, değer yargılarını, inançlarını, kısaca dünya görüşünü yansıtan iletişimsel alışkanlıklardır. Etkin bir iletişim için her toplumda sıklıkla başvurulan dilsel birlikler, bireyler arası ilişkileri koruma, geliştirme ve kuvvetlendirmede önemli rol oynamaktadır. Bu dilsel birliklerin ifade biçimleri etkileşim sürecindeki konuşucu ve dinleyicinin toplumsal, kültürel, ruhsal birikimleriyle sınırlı olup, dil dışı bağlama göndermede bulunurlar. Konuşucu dilin kullanım ilkelerine bağlı olarak hangi ifadeyi, nerede, kime, hangi koşulda, ne tür bir dizgeyle kullanacağı konusunda anlık oluşumsal, iletişimsel, etkileşimsel ve dilsel yetiye sahiptir(Sebzecioğlu, 2013:19-20).

Dilsel etkinlik sürecindeki birey, konuşucu, dinleyici ya da yazıcı olarak karşımıza çıkar(Vardar, 2002:137). İletişim durumunda konuşucu, ses aygıtıyla üretilen ses dizileri aracılığıyla dinleyiciye, yazıcı

dilsel göstergeler aracılığıyla okura duygu ve düşüncelerini aktarma fırsatı bulurlar. Konuşucular duruma göre hem konuşucu/verici hem de dinleyici/alıcı olabilir(Toklu, 2003:43-46). Konuşucu kendine gönderilen ses dizimlerini algılar, anlar(çözümler) ve yorumlar sonra da yeniden üretime geçer. Dilsel etkinlik olarak ifade edebileceğimiz bu davranışlar (resim, müzik, jest ve mimik gibi diğer kodları) simgesel araç ve davranışlar insana özgü olan dil yetisinin anlatımı ve yorumu olarak adlandırılır.

Bireysel dil kullanımında dilsel dizge yani cümle seçme ve sıralama olmak üzere iki temel eksen üzerine inşa edilen zihinsel ve düşsel işlemlerden meydana gelir. Konuşur/yazar bir söylemin öznesini seçeceği zaman dilsel etkinliğimiz bize bir seçme listesi, bir de sıralama listesi sunar. İşte bu noktada konuşur, neyi anlatmak istiyorsa onu ifade etmek için aynı nesnenin farklı özelliklerini anlatan aynı anlam kümesi içinde yer alan kelimeleri seçme ve sıralama imkânı bulur. Bu konuşurun/yazarın mantıksal tercihi, anlamsal yeterliği, dinleyenin kabulü/onayı ile şekillenen durumsallıktan doğan sözdizgesini ortaya çıkarır(Kılıç, 2002:189).

Genel manada bireyin dil kullanımı sırasında ortaya çıkan her ifadenin ‘derin yapı’ ve ‘yüzey yapı’ olmak üzere iki ayrı yapısı olduğu söylenebilir. Derin yapı cümlenin anlamsal yönünü, yüzey yapı ise seslik (fonetik) ve anlamlık (semantik) yönünü ortaya koyar. Dil, derin yapıdaki düşüncelerimizi, duygularımızı yüzey yapıya aktarmayı sağlayan bir araç vazifesi görür. Düşünen bir varlık olan insan, sürekli zihinsel üretim içinde düşsel kurgular ve onun dilsel ifadesi olan cümleler kurar. Bu zihinsel ve düşsel üretim, insan beyninin yapısı ve işlevi sayesinde son derece hızlı bir biçimde gerçekleşir. Ancak bu üretimin yüzey yapıya taşınması sınırlı olup derin yapıda var olan düşünce ve anlamın, dilsel kalıplara aktarılması sırasında sözedilen genişlik ve derinliğin kaybolması ve sığlaşması söz konusudur(Demirci, 2010: 197; Kerimoğlu, 2014: 72-74). İşte bu noktada derin yapıdaki geniş kapsamlı ve tam bütünlük içinde var olan ifade kalıpları yüzey yapıya taşınırken eksilme, kısalma ve küçülme ile doğan kayıpları birleşik yapılar telafi edilebilir. Alıcı dil olarak Boşnakça, verici dil olan Türkçeden gelen sözleri kendi dilinin ses kurallarına uydurarak özgün şekillerinin çoğu kez değişmiş olarak kabul ettiği görülmektedir. Bu kalıp sözler dil kullanıcıları tarafından öz dillerinin sözcüksel birimleri gibi kabul ederek kullanıma sokarlar. Dil kullanıcısı için sözcüksel birimlerin alıntı olup olmaması bir ölçüt değil, kullanımda kavramsal değeri ifade etme gücü bir tercih sebebi olabilmektedir. Sözden söyleme ve metne doğru uzanan anlatının ortaya çıkışında bireyin dil kullanım tercihlerine göre zaman, ortam, durumsallık ve bağlam belirleyici konumundadır.

7. 1.1. Görüşme yöntemiyle elde edilen bilgiler

Bu çalışmanın nitel yönünü oluşturan kısımda görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Bu görüşmede, katılımcıların dil kullanımı ve birleşikler hakkındaki görüşlerini almak üzere önceden tarama yoluyla elde edilmiş ve liste olarak hazırlanmış olan birleşikler listesi ile yarı yapılandırılmış açık uçlu üç sorudan oluşan görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde sınıflandırma ve listeleme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme sırasında katılımcılara yöneltilen sorulardan 1. Size verilen birleşikler listesinde en sık kullandığınız kelimeleri işaretleyebilir misiniz? 2. Size verilen birleşikler listesinde anlamını bilmediğiniz kelimeleri işaretleyebilir misiniz? 3. Bu sözleri önce sözlü, sonra da yazılı olarak cümle içinde kullanabilir misiniz? şeklinde yarı yapılandırılmış üç soruya katılımcıların verdiği cevaplar iki tablo ve bir de katılımcıların cümle içinde kullandığı Boşnakça cümleler Türkçesiyle birlikte liste halinde aşağıda verilmiştir. Görüşmenin sözlü kısmında katılımcılar dini terimleri anlatan birleşiklerle Allah adıyla kurulan birleşikleri en çok kullandıklarını ifade ederken diğer sözcükleri de anlamını bilmeseler de cümle içinde kullandıklarını ifade etmişlerdir. Ancak kendilerine verilen birleşikler listesindeki sözcüklerin sadece yarısı kadar bileşiği cümle içinde kullanabildikleri görülmüştür. Özellikle sözlü ortamda konuşma sırasında anlamlarını söyledikleri pekçok bileşiği cümle içinde kullanmadıkları da ifade edilmesi gereken bir husustur. Bir diğer husus katılımcıların Türkçe kökenli birleşiklerin yerine bir tercih olarak Boşnakçasını da kullandıkları görülmüştür.

7.1.2. Katılımcıların dil etkinliği sırasında en sık kullandığı birleşikler

Bireylerin dil etkinliği bağlamında Boşnak dilindeki Türkçe kökenli birleşiklerin ne sıklıkta kullanıldığını öğrenmek için yöneltilmiş olan “size verilen birleşikler listesinde en sık kullandığınız kelimeleri işaretleyiniz” sorusuna beş katılımcı da farklı sayıda sözcük işaretlemişlerdir.

Tablo 1: Dil kullanıcılarının Sık Kullandıkları ifade ettiği Birleşikler

Katılımcı	Sık kullanılan birleşikler
K1	Aşkosum, Allah aşkuna, Allahbirum, Allah bir, Allah belasuni versun, Allahimanet (Allahemanet), Allah hifzejle, Allahiçün, Allah rabum, Allahiçün, Allah rahmetilje, hamosum, hoşđeldija, jazuklarosun, jok džanum, jok vala, kabulosun, kalan-kusur, mubarećola, naletosum, kapi-komšija, kajmak-baklava, naletosum, hajrosun.
K2	Aşkosum, Allah aşkuna, Allahbirum, Allah bir, Allah belasuni versun, Allahimanet (Allahemanet), Allah hifzejle, Allahiçün, Allah rabum, Allahiçün Allah rahmetilje, hajra karšu, hamosum, kalan-kusur, kapi-komšija, kajmak-baklava, mubarećola, naletosum, sabah hajrosun.
K3	Allah aşkuna, Allahbirum, Allah bir, Allah belasuni versun, Allahimanet (Allahemanet), Allah hifzejle, Allahiçün, Allah rabum, Allahiçün Allah rahmetilje, hajra karšu, hamosum, naletosum, hepisibir, hiçbiršej, jok džanum, jok vala, hoşđeldija, jazuklarosun, jok džanum, jok vala, kabulosun, kalan-kusur, mubarećola, naletosum, pek munasib, sabah-hajrola, sabah hajrosun, sihatlarosum, ugurlarosum, kahve-odžak, kapi-komšija, kajmak-baklava, hamdosum, hazurula, hepisibir, hiçbiršej, hiçolmase, hiçulurmi, hoş buldum, hoşđeldija, hoş đeldun, kolajđe, mubarećola, naletosum, pek munasib, sabah-hajrola, sabah
K4	Aşkosum, Allah aşkuna, Allahbirum, Allah bir, Allah belasuni versun, Allahimanet (Allahemanet), Allah hifzejle, Allahiçün, Allah rabum, Allahiçün Allah rahmetilje, hamosum, hoşđeldija, jazuklarosun, jok džanum, jok vala, kabulosun, kalan-kusur, mubarećola, naletosum, kapi-komšija, kajmak-baklava, ćemer-
K5	Aşkosum, Allah aşkuna, Allahbirum, Allah bir, Allah belasuni versun, Allahimanet (Allahemanet), Allah hifzejle, Allahiçün, Allah rabum, Allahiçün Allah rahmetilje, hamosum, hoşđeldija, jazuklarosun, jok džanum, jok vala, kabulosun, kalan-kusur, mubarećola, naletosum, kapi-komšija, kajmak-baklava, džanum, kabulosun, mubarećola, naletosum, jok džanum, jok vala, kabulosun, mubarećola, naletosum, kapi-komšija, kajmak-baklava, akşam/jatsı-namaz, aman-zaman, ćemer-kuşak, ćorfışek, duşek-hasta, kahve-odžak,

Yukarıda tabloda görüleceği üzere kendilerine verilen listeden birinci katılımcı sıklıkla kullandığı 24 adet, İkinci katılımcı 19 adet, üçüncü katılımcı 50 adet, dördüncü katılımcı 27 adet, beşinci katılımcı 41 adet birleşik işaretlemiştir. Beş Katılımcının sıklıkla kullandıkları birleşikler konusunda farklı tutum içinde oldukları ve kalıp söz niteliğindeki birleşikleri daha sık kullandıkları görülmektedir. İşaretlenen birleşiklere bakarak özellikle dini terimler ile Allah lafzının geçtiği birleşiklerin günlük dil kullanımında en çok tercih edilen sözlerden olduğu söylenebilir. Ayrıca katılımcıların Türkoloji tahsili yaptığını göz önünde bulundurarak Türkçe kökenli kelimelere duyarlı oldukları ve diğer Boşnak bireylere göre daha çok Türkçe söze maruz kaldıkları için Türkçe kökenli birleşikleri günlük dillerinde daha sıklıkla kullanmayı tercih ettikleri söylenebilir. Ama kendi ifadelerine göre Türkçe kökenli kelimeleri tanıdıkları için Türkçe kelimeler karşısında her defasında 'kırk ayak/çetrdeset stopa, kara baş/crna glava, para üstü/preko novca, kalan kusur/preostali nedostatak vb 'acaba bunun Boşnakçası var mı' diye zihinlerinden geçtiklerini söylemişlerdir.

7.1.3. Katılımcıların dil etkinliği sırasında anlamını bilmediği birleşikler

Bireylerin dil etkinli bağlamında sözlü ve yazılı ortamlarda Boşnak dilindeki Türkçe kökenli birleşiklerin ne kadarının anlamlarını bildiklerini öğrenmek için yöneltilmiş olan "size verilen birleşikler listesinde anlamını bilmediğiniz sözcükleri işaretleyiniz" sorusuna katılımcılar farklı sayıda sözcük işaretlemiştir.

Tablo 2: Dil kullanıcılarının Anlamını bilmediğini Söylediği Birleşik Örnekleri

Katılımcı	Anlamını bilmeyen birleşikler
K1	ajnmana, ajnbejn (ainben), adara-budara, alabaşakast, al-biniş, al-burundžuk, al-ćatkija, al-ćoha, aman-zaman, bićumli bidža, badžikaduna, badem-pirlit, balukot, baljemez, buzdohan, ćehlibarćibuk, ćibuk-bez, evet-efendija, hadžikuskun, hadžipişman, hiptan-kazuktan(ipten kazuktan), jazi-ćage, jeribasma, jerme-džebelija, jendibaşa, jerile, karakandža, karakol, karandoloz, karapandžakaraula, kazan-uzendija, kol-ćehaja, kos-halva, mektebi-nuvablja, mor-meneviš, oriden tahta-beriden tahta, tandara-mandra, uljun-hastaluk, karabura, telabaşa, dolibaşa, krk-hambar, uljun-hastaluk,
K2	ajnmana, ajnbejn (ainben), adara-budara, alabaşakast, al-biniş, al-burundžuk, al-ćatkija, al-ćoha, bićumli bidža, badžikaduna, badem-pirlit, balukot, baljemez, buzdohan, ćehlibarćibuk, ćibuk-bez, evet-efendija, hadžikuskun, hadžipişman, hiptan-kazuktan(ipten kazuktan), jazi-ćage, jeribasma, jerme-džebelija, jendibaşa, jerile, karakandža, karandoloz, karapandžakaraula, kazan-uzendija, kol-ćehaja, kos-halva, mektebi-nuvablja, mor-meneviš, oriden tahta-beriden tahta, tandara-mandra, uljun-hastaluk, karabura, telabaşa, dolibaşa, krk-

K3	<i>ajnmana, ajnbejn (ainben), adara-budara, alabaşakast, biçumlu bidža, badžikaduna, badem-pirliit, baljemez, buzdohan, dolibaša, karabasan, hadžikuskun, hadžipišman, hiptan-kazuktan(ipten kazuktan), jazi-čage, jeribasma, jerme-džebelija, qarabura, qarandoloz, kol-čehaja, mektebi-nuvablja, mor-meneviš, oriden tahta-beriden tahta, tandara-mandra, uljun-hastaluk,</i>
K4	<i>ajnmana, ajnbejn (ainben), adara-budara, al-burundžuk,, al-čatkija, al-čoha, biçumlu bidža, ajmana, ajnbejn (ainben), alabaşakast-abraš, badžikaduna, badem-pirliit, baljemez, buzdohan, čehlibarčibuk, hadžikuskun, hadžipišman, hiptan-kazuktan(ipten kazuktan), jazi-čage, jeribasma, jerme-džebelija, jendibaša, jerile, karakandža, karabura, qarandoloz, karapandža, karaula, kazan-uzendija, krk-hambar, kol-čehaja, mektebi-nuvablja mor-meneviš, oriden tahta-beriden tahta, tandara-mandra, telabaša, uljun-hastaluk, dolibaša, uljun-</i>
K5	<i>Aj(n)mana, ajnbejn (ainben), adara-budara, al-čatkija, al-čoha, biçumlu bidža, ajmana, ajnbejn (ainben), alabaşakast, badžikaduna, badem-pirliit, baljemez, buzdohan, dolibaša, karabasan, hadžikuskun, hadžipišman, hiptan-kazuktan(ipten kazuktan), jerme-džebelija, jendibaša, qarandoloz, karaula, krk-hambar, kazan-uzendija, kol-čehaja, mektebi-nuvablja, oriden tahta-beriden tahta, tandara-mandra, uljun-hastaluk</i>

Yukarıda tabloda görüleceği üzere katılımcıların kendilerine verilen birleşikler listesinden anlamını bilmediği sözcükleri; birinci katılımcı 42 adet, ikinci katılımcı 40 adet, üçüncü katılımcı 24 adet, dördüncü katılımcı 38 adet, beşinci katılımcı 26 adet birleşiklerin anlamını bilmediğini işaretlemiştir. Görüşme katılımcılarından 3. Katılımcının doktora öğrencisi, 5. katılımcının master öğrencisi olduğu ve Türk diline daha çok maruz kaldığı düşünülecek olursa anlamını bilmedikleri birleşiklerin sayıca az olmasının da anlamlı olduğu daha iyi anlaşılabilir olacaktır. Diğer bir deyişle Türkçe eğitim ve öğretim etkinlik süresinin artması ile bilinmedik kelimelerin sayısının azalması arasında ters orantılı bir ilişki olduğu görülmektedir. Özellikle lisans mezunu olan katılımcıların bilmedikleri sözcüklerin sayıca çokluğu ile eğitim süresi arasında bir ters orantı olduğu açıkça görülmektedir. Netice itibarıyla eğitim süresi arttıkça bilinmedik kelimelerin sayıca azalması, eğitim süresi azaldıkça da bilinmedik kelimelerin sayıca artmasının doğal bir sonuç olduğu söylenebilir.

7.1.4. Katılımcıların dil etkinliği sırasında cümle içinde kullandığı birleşikler

Görüşmede, üçüncü soruda “Sizlere verilen liste halindeki birleşikleri yazılı olarak önce Boşnakçasını sonra da Türkçesini cümle içinde yazabilir/kullanabilir misiniz? Şeklindeki soruya katılımcıların kurmuş oldukları örnek cümleler olduğu gibi aşağıda Türkçesiyle birlikte verilmiştir. Katılımcılardan K1/50, K2/60 K3/105, K4/62, K5/86 bileşiği cümle içinde kullanmış ve kurmuş oldukları cümlelerden örneklemi oluşturacak kadar anlamı doğru, yapısı sağlam olan belli sayıda cümle seçilerek listeye alınmıştır. Cümlelerin Boşnakçası ve Türkçesi katılımcılara ait olup cümlelerin yapısına hiç bir müdahale edilmemiştir. Şimdi onları görelim:

1. Mehmed Čelebija je osnivač Čelebi pazara./Mehmet Çelebi, Çelebipazarın kurucusudur. (K1)
2. Ačkosum Omere, zašto si to uradio?/ Aşk olsun Ömer, niçin yaptın bunu? (K1)
3. Za vrijeme Osmanskog carstva dječaci su išli u adžami oglane./Osmanlı imparatorluğu döneminde erkek çocuklar acemi oğlanlara gitmişler. (K1)
4. Sjeo je na čuruk-tahtu i pao./Çürük tahtaya oturdu ve düştü. (K1)
5. Još se mogao klanjati akşam namaz./Hala akşam namazını zamanıydı. (K1)
6. On ti je malo alabaškast./O biraz abraştır. (K1)
7. Husejnaga ponesi alaj –bajrak. /Hüseyin abi, alay bayrağı getir. (K1)
8. Ubio ga je buzdohanom./Onu buzdوغان ile öldürdü. (K1)
9. Sabah-hajrola učenici!/ Hayırlı sabahlar öğrencilerim! (K1)
10. Sebe Šta misliš da li ćemo preći Sirat ćupriju?/ Sirat köprüsünden geçecek miyiz?(K1)
11. Nije li ono alajbeg!?! O Alay beyi, değil mi!?(K1)
12. Odveli su i alaj-muftiju Hasana. /Alay müfti Hasan'ı da götürmüşler.(K1)
13. I opet se dva puta začuo alaj-top./Yine iki kere alay top duyuldu.(K1)
14. Allah aşkuna ne radi to!/ Yapma bunu, Allah aşkına.(K1)
15. Ja sam to uradio Allah için./Ben bunu Allah için yaptım.(K1)
16. Deribeg je vladao cjelokupnom zemljom./Derebeyi bütün ülkeyi yönetiyordu.(K1)
17. Znaš li napraviti sut-pitu?/ Sütlü börek yapabilir misin?(K2)
18. Njegov badžanak je doktor medicine u Parizu./Onun bacanağı Paris'te bir tıp doktorudur.(K2)
19. Badžikaduna je spremila stara ukusna jela./Bacıkadın eski lezzetli yemekleri hazırladı.(K2)
20. Moj otac je otišao rano na bajram-namaz./Babam bayram-namazına erken gitti.(K2)
21. Balukot je jedna veoma otrovna biljka./Balık otu çok zehirli bir bitkidir.(K2)

22. Ispalili su tri hica iz baljemeza./Balyemez'den üç atışattılar.(K2)
23. Proveo sam cijeli dan bambadava, a mogao sam raditi nešto korisno./Bütün günümü besbedava geçirdim, fakat yararlı birşey yapabildim.(K2)
24. On je bio dahabeter od svoga brata./Kardeşinden daha beter oldu.(K2)
25. Taj čovjek je bio bam-baška./O adam bambaşkaydı.(K2)
26. Gdje ovaj mahalbaša./ Buradaki mahallenin lideri nerede?(K2/5)
27. Elçi – paša je danas došao u Izmir. /Elçi - paša bugün Zenica'ya geldi.(K2/4)
28. Kada je došao başağa svi su ušutjeli./Başağa geldiğinde herkes sustu.(K2)
29. Baščaršija je najljepši dio Sarajeva./Saraybosna'nın en güzel parçası Baščarşı'dır.(K2)
30. Njihov baš-čauš je bio mlad i hrabar./Onların başçavuşu genç ve cesurdu. (K2)
31. Njen otac je bio baščovandžija./Babası bahçivancıydı. (K3)
32. Baščovanluk je veoma lijep i pošten posao./Bahçivanlık çok güzel ve dürüst bir iştir. (K3)
33. Ahmet je bio baš-imam u svome gradu./Ahmet şehrinde baş imamdı. (K3)
34. Radio je kao baš-ćatib u poznatoj firmi./Tanınmış bir şirkette başkâtip olarak çalıştı. (K3)
35. Hoćeš li mi donijeti vode? Bašustuna!/Bana biraz su getirir misin? Başüstüne! (K3)
36. Za vrijeme Osmanskog Carstva u Bosni je bilo mnogo begluk-timara./Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bosna'da çok beylik tımarı vardı. (K3)
37. U toj kući je bilo bol-nafake./O evde bol nafake vardı. (K3)
38. Odvezao je bujunbaga i udahnuo vazduh./Boyun bağımlı çözdü ve nefes aldı.(K3)
39. Ova haljina je buzbutum pocijepana./Bu elbise büsbütün yırtıldı. (K3)
40. Njen amidža je bio čifluk-sahibija./Amcası çiftlik sahibiydi.K3
41. Istrčao je na ulicu čin-čiplak./Çın çıplak sokağa koştu. (K3)
42. Radio je kao čoban-baša u jednom selu./Bir köyde baş çoban olarak çalışıyordu. (K3)
43. Sultan je pozvao ćatib-bašu u dvor./ Sultan başkatibi saray'a çağırdı.(K3)
44. Na kraju sela su napravili ćumurhanu./Köyün sonunda bir kömür ocağı yaptılar.(K3)
45. Njen zaručnik je radio u defterhani./Onun nişanlısı defterhanede çalıştı.(K3)
46. Dogandžibaša je radio u Sultanovom dvoru./Doğancıbaşı Sultan'nın Sarayında çalışıyordu.(K4)
- 47- Dok sam se jučer vraćala iz škole sa svojim prijateljem kupili smo doner./Dün arkadaşım la okuldan dönerken döner aldık.(K4)
- 48- Gdje se nalazi dušek kojeg sam tek kupila? Poklonili smo ga našem bolesnom komšiji./Yeni aldığım döşek nerede bulunuyor? Hasta olan komşumuza onu hediye ettik.(K4)
- 49- Stani! Iz ove kuće dolazi strašan glas. Hajde da vidimo ko je unutra. /Dur! Bu evden korkunç bir ses geliyor. Bakalım kim var orada.(K4)
50. Djevojka koja stoji ispred nas je Ajša. Pogledaj kako lijepu kosu ima./Bizim önümüzde duran kız Ayşe. Bak ne kadar güzel saçları var.(K4)
- 51- Žena koja se preselila u naš grad je lijepa kao ruža./Şehrimize taşınan kadın gül gibi güzeldir.(K4)
52. Gdje si kupio to svoje lijepo odijelo? Jako lijepo ti pristaje./Bu güzel elbiseni nerede aldın? Çok yakışıyor sana.(K4)
53. Ekmek - kadaif kojeg si napravila je jako lijepo ispao. Ruke ti se pozlatile./Yaptığın ekmek kadayif çok güzel olmuş. Ellerine sağlık.(K4)
54. Hećimbaša/doktor koji je ujutro došao u bolnicu do večeri je pazio na bolesnike./Sabah hastaneye gelen hekim akşama kadar hastalara bakıyordu.(K4)
55. Osim sto je jeo, danas nije radio ništa drugo. /Bugün yemek yemekten hiçbirşey yapmıyordu.(K4)
56. Ako ništa, barem smo se malo odmorili. /Hiç olmazsa bari biraz dinlendik.(K4)
57. Zar se možeš tako ponašati prema meni? /Bana böyle davranmaların hiç olur mu?(K4)
58. Voljeni predsjedniče, dobrodošli u našu školu./ Bolje vas našao, cijenjeni i voljeni moj narode. /Sevgili başkanımız, okulumuza hoşgeldiniz./ Hoş buldum, saygılı sevgili milletim.(K4)
59. Ovo nisam očekivala od tebe. Sram te bilo! /Bunu senden hiç beklemezdim. Yazıklar olsun sana!(K4)

60. Tvoj jastuk i bošču sam stavila u tvoju spavaću sobu. /Yastık ve bohcanı yatak odana yerleştirdim.(K4)
61. Ako budeš pisao suhom olovkom bit će bolje./ Kurşun kalemle yazarsan daha iyi olur.(K5)
62. Da li si ti majstorbaša ovog posla?/ Bu işin usta başı sen misin?(K5)
63. Ko je dao da se napravi ovaj mezertaš?/ Bu mezar taşını kim yaptırdı?(K5)
64. U koju tendžeru da ostavim ovaj patlidžan?/ Buradaki patlıcanı hangi tencereye koyayım?(K5)
65. Došli smo da vam kažemo mubarećola jer ste se vjenčali./Evlendiğiniz için mübarek olsun söylemeye geldik.(K5)
66. Seninle tanıştığım güne lanet olsun!/ Proklet bio dan kada sam te upoznao!(K5)
67. Sultanın oda başı nerede?/ Gdje je sultanov odabaša?(K5)
68. Tvoji postupci nisu baš pristojni pek munasib./ Yaptıkların pek münasip değil. (K5)
69. Neka nam je sabah-hajrosom. /Sabahımız hayırlı olsun.(K5)
70. Stajaše mirno na alajli atmejdanu. Kalabalık at meydanda sakın duruyormuş.(K5)
71. Ko je napravio ovu ukusnu sogan dolmu?/ Bu lezzetli soğan dolmasını kim yaptı?(K5)
72. Ko je uklonio znak odavde?/ Ko je podigao şehadet parmak tamo? Buradaki şehadet parmağı/işareti kim oradan kaldırdı? (K5)
73. Hayed da li da jedemo šiš-ćevab?/ hayed şiş kebapı yiyelim mi?(K5)
74. Neden derden tepeden konuşuyorsun ya?/Zašto pričaš tandara mandarajući?(K5)
75. Da li je ovdje bio tašlihan?/ Tašlihan burada mıydı acaba?(K5)
76. Gdje je topčibaša?/ Topçu başı nerede?(K5)
77. Ajptur sujlemek jok! /Ayıp söylemek yasak(K5)
78. Još se mogao klanjati akşam namaz. /Hala akşam namazın zamanıydı.(K5)
79. I pita gdeje alay-beg. /Yine alay-beği nerede diye soruyor?(K5)
80. Ja sam to uradio Allah için. /Ben bunu Allah için yaptım.(K5)

Konuşucunun dilsel etkinliği günlük, basit ve karşısındaki ikna etme ve anlatmaya yönelik kurgulanmış kolay anlaşılır yapılardan oluşmaktadır. Bu bağlamda görüşmeyle elde edilen bireysel dil ve söz tercihleri ile biçimlenen Türkçe kökenli birleşiklerin cümle içinde kullanımı konusunda bireysel farklılıkların cümle şekillerine de yansıtıldığı söylenebilir. Çünkü görüşme katılımcıları günlük konuşmalarda en çok yer alan soru ve basit cümle formlarını tercih ederken uzun ve karmaşık cümlelerden kaçınmış oldukları görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkçeden Balkan diline geçen kelimeler üzerine yapılan çalışmalarda Türkçe kökenli sözcükler için Türkizm, Turcizmu, oryantalizmu biçiminde farklı terimler kullanılmaktadır. Türkçe kökenli sözcükler hakkında en kapsamlı çalışmayı yapan Abdullah Škaljić, ‘**Turcizmi u Srpskohrvatskom Jeziku**’ adlı eserinin ilk yayınında(1956) 6878 kelime, aynı eserin ikinci yayınında (1966) 8742 Türkçe kelimeye yer vermiştir. Tarama ve derleme yaptığımız Boşnakça Okul Sözlüğü’nde yirmi binden fazla sözcük yer almakta olup içinde (tur) kısaltmasıyla gösterilen Türkçe kökenli 300 kadar birleşik yapıyla sözlüksel birim tespit edilmiştir.

Boşnak dilindeki birleşik yapıyla Türkçe kökenli sözcükler görünüşleri açısından öbek yapılar, birleşikler, ikilemeler, tekrarlar ve kalıp sözler şeklinde farklılık gösterirler. Bu sözlüksel birimlerin özellikleri dikkate alınarak, en belirleyici özelliği belli bir sözcük türüne bağlı anlamlı oluşum, iki veya daha çok söz içeren bir baş öge ve tümleçten oluşan ve dilbilgisellik içeren **öbek yapılar**, öbek yapılar ile kalıplaşmış birimler arasında olan ve kalıplaşma formu ağır basan anlamsal değer olarak herhangi bir nesne, eylem ya da terim ve kavramın işaretleyicisi olan sözcükselleşmiş birimlerin en belirleyici özelliği vurgu, yazım, sözlükselleşmiş anlam, anaför ve ilk ile ikinci öğelerinin bölünemezliği olan **birleşik yapılar**, sözlü ve yazılı iletişim durumlarında sıklıkla kullanılan, belli durumlarda söylenmesi gelenekselleşmiş, yapı, anlam, işlev ve bağlam yönünden özel nitelikler taşıyan cümle formunda olan kültür birim niteliği taşıyan **kalıp sözler** ile pekiştirme görevli **ikileme** ve **tekrarlardan** oluşmaktadır.

Bir dil evrenseli olarak alıntılama işlemi bütün dillerde bağımsız biçim birimleri kopyalama olarak gerçekleşir. Ancak Boşnak dili Türkçeden bağımlı biçim birimleri de kopyaladığı görülmektedir. İncelemede birden çok sözcükle kurulan birleşiklerin büyük çoğunluğu (*isim+ç+isim+I*, *isim+l+isim*, *sıfat+isim+nIn*, *sıfat+isim+I*, *isim+isim+sI*, *sıfat+isim*, *isim+l+isim*, *isim+çI+baş+I*, *isim+isim*, *sıfat+isim*) formunda ad öbeklerinden(AÖ) oluşmakta, hiç sıfat öbeği(SÖ) bulunmamakta, (zarf+isim)bir adet zarf öbeği (ZÖ) ve (isim+ilgeç)iki adet ilgeç öbeği(İÖ) ile isim+isim, sıfat+isim ve fiil+fiil(isim+fiil) yapısında birleşikler ve de cümle formunda eylem öbeği(EÖ) biçiminde kalıplaşmış birleşik sözler yer almaktadır.

Školski Rječnik Bosanskog Jezika' adlı sözlükten derlemiş olduğumuz sözcüklerin yapısal özelliklerine baktığımızda ad öbeği/AÖ yanında 'Allahičun, Allah jerile, hulusikalbile gibi İÖ/ilgeç öbeği örnekleri ile dur bakalum, akşam oldija, Allah hifzejle, eylem öbeği/EÖ şeklindeki örnekler de yine birleşikler şeklinde sınıflandırılabilir. Diğer taraftan birleşikler, Boşnak dilinin iç işleyişine göre şekillenmiş ve sözlük birimleri içinde yerini almış olan ve de aralarına çizgi konularak yazılan 'hiptan-kazuktan (ipten kazuktan (kopmuş)), bileşiği Türkçede' ipten kazıktan kopmuş/kurtulmuş' şeklinde deyim olarak kullanılmaktadır. Yine 'čemer-kušak/ kemer kuşak, hoš-beš/hoş beş, 'jastuk-bošča/jastuk bohça, ališ-veriš/alışveriş, dur-bak/dur bak, điti-bitil/ gitti bitti/(yorgan gitti, kavga bitti), tut-kal' deyimlerin kısaltılmış hali olup, bunlar eşmerkezli birleşikler olarak gözükmektedir.

Sözlükten derlenen ve aralarına çizgi konularak yazılan yukarıdaki işaret edilenlerden başka 'aman-zaman, dur bakalum, đoz-bajadžiluk, đulan-baščejik, evet-efendija, hele-hele, pazar-bula, alijul'ala, hak-tarafunda, pek munasib, oriden tahta-beriden tahta, tandara-mandra' gibi kalıp sözler de bulunmaktadır. Bunlardan başka badžikaduna gibi toplumsal statü bildiren, baljemez gibi askeri terim olan ve Alifakovac, Čelebi-pazar, Kara-Denjiz gibi yer adı (toponim) olan sözcükler de vardır.

Yukarıda söz edilen üç görünümünden başka Türkçede pekiştirme görevi yapan 'apaçık, bambadava, bambabaška, baša-baš (dişe diş), butun-butuna, čin-čiplak, tek-tuk, turlu-turlu' gibi ikilemeler sözlük birimi olarak yer almaktadır. Bir de 'oriden tahta-beriden tahta', Türkçedeki 'aşağıdan yukarıdan, öteden beriden'e benzeyen birleşik kısaltması sayılabilecek örnekler mevcuttur.

Görüşme tekniği ile elde edilen veriler ışığında katılımcılar, dini terimler ile Allah adıyla kurulan birleşikleri günlük dilde çok daha fazla kullandıklarını ve birleşik sözcükleri anlamını bilmeseler de cümle içinde rahatlıkla kullanabildiklerini ifade etmişlerdir. Ancak kendilerine verilen birleşikler listesindeki sözcüklerin sadece yarısı kadar bileşiği cümle içinde kullanabildikleri görülmüştür. Özellikle sözlü sohbet ortamında konuşma sırasında anlamlarını söyledikleri pek çok bileşiği cümle içinde kullanmadıkları da ifade edilmesi gereken bir husustur. Bir diğer nokta katılımcıların Türkçe kökenli birleşikleri bildikleri halde onun yerine bazen bir sözcüğü, bazen da bileşiği kuran iki sözcüğün Boşnakça'sını kullanmayı tercih ettikleri görülmüştür. Bunu yabancı olarak bilinen ögenin anadilde karşılığını bulma gayreti olarak değerlendirmişlerdir.

Katılımcılar tablo1'de görüldüğü üzere kendilerine verilen listeden birinci katılımcı 24 adet, İkinci katılımcı 19 adet, üçüncü katılımcı 50 adet, dördüncü katılımcı 27 adet, beşinci katılımcı 41 adet bileşiği sıklıkla kullandığını ifade etmiştir. Beş Katılımcının sıklıkla kullandıkları birleşikler konusunda farklı tutum içinde oldukları ve kalıp söz niteliğindeki birleşikleri daha sık kullandıkları görülmektedir. İşaretlenen birleşiklere bakarak özellikle dini terimler ile Allah lafzının geçtiği birleşiklerin günlük dil kullanımında en çok tercih edilen birleşiklerden olduğu söylenebilir. Ayrıca katılımcıların Türkoloji tahsili yaptığını göz önünde bulundurarak Türkçe kökenli kelimelere duyarlı oldukları ve diğer Boşnak bireylere göre daha çok Türkçe söze maruz kaldıkları için Türkçe kökenli birleşikleri günlük dillerinde daha sıklıkla kullanmayı tercih ettikleri söylenebilir.

Tablo 2'de görüldüğü üzere katılımcıların kendilerine verilen birleşikler listesinden anlamını bilmediği sözcükleri; birinci katılımcı 42 adet, ikinci katılımcı 40 adet, üçüncü katılımcı 24 adet, dördüncü katılımcı 38 adet, beşinci katılımcı 26 adet bileşiğin anlamını bilmediğini işaretlemiştir. Katılımcılardan 3. Katılımcının doktora öğrenci, 5. katılımcının master öğrencisi olduğu ve Türk diline daha çok maruz kaldığı düşünülecek olursa anlamını bilmedikleri birleşiklerin sayıca az olmasının da anlamlı olduğu daha iyi anlaşılabilir. Türkçe eğitim ve öğretim etkinliği süresinin uzaması ile bilinmedik kelimelerin sayısının azalması arasında ters orantılı bir ilişki olduğu söylenebilir. Yani eğitim süresi uzadıkça bilinmedik kelimelerin azalması, eğitim süresinin azalması durumunda bilinmedik kelimelerin sayısının çoğalması doğal bir sonuç olarak görülmektedir. Netice itibarıyla eğitim süresi arttıkça bilinmedik kelimelerin sayıca azalması, eğitim süresi azaldıkça da bilinmedik kelimelerin sayıca artması arasında ters orantılı bir ilişki olduğu söylenebilir.

Katılımcıların kurdukları cümleler anlama ve anlatmaya dayalı karşdakini ikna etmeye yönelik kurgulanmış kolay anlaşılır yapılardan oluşmaktadır. Bu bağlamda görüşme tekniğiyle elde edilen cümleler, katılımcıların bireysel dil kullanımı ve sözcük tercihleri ile biçimlenen Türkçe kökenli birleşiklerin cümle içinde kullanımını önceleyen bireysel farklılıkların cümle şekillerine de yansıdığı görülmektedir. Görüşme katılımcıları günlük konuşmalarda en çok soru ve basit cümle formlarını tercih ederken uzun ve karmaşık cümlelerden uzak durmuş oldukları tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan (1996). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
Aksoy, Ö. Asım (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
Aydın, İlker ve Akadi, Vehbi (2018). Türkçede Kelime Grupları ya da Öbek Yapı. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 6 (1), s. 241-270.
Canbulat, M. ve Dilekçi, A. (2013). Türkçe Ders Kitaplarındaki Kalıp Sözler ve Öğrencilerin Kalıp Sözleri Kullanma Düzeyleri. *Turkish*

- Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*, 8(7), s.217-232.
- Comrie, Bernard (2005). *Dil Evrensellikleri ve Dilbilim Tipolojisi*. (Çeviren: İsmail ULUTAŞ). I. Baskı, Ankara: Hece Yayınları.
- Çotuksöken, Yusuf (1994). *Deyimlerimiz*. İstanbul: Özgül Yayınları.
- Çürük, Yasemin(2017). *Türkçede Birleşik Sözcükler (İsimler)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yeni Türk Dili Anabilim Dalı), Ankara.
- Demirci, Kerim(2014). *Türkojoloji İçin Dilbilim Konular Kavramlar Teoriler*. (2. Baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erol, Çiğdem (2007). *Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözcükler Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ersoy, Habibe Yazıcı (2011). Başkurt Türkçesinde Kalıp Sözcükler. *Selçuk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.30, s.1-54.
- Eker, Süer (2006). Bosna'da Etno-Linguistik Yapı ve Türk Dili ve Kültürü Üzerine. *Millî Folklor*, S. 18, s. 71-84. (<http://www.millifolklor.com> E.T. 03.04.2018)
- Filan, Kerima (2006). Boşnakçada Türkçe Kelimeler-Fiiller Üzerine-. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s.29-40. (<http://www.tdk.gov.tr> E.T. 20. 04. 2018.
- Gökdayı, Hürriyet (2008). Türkçede Kalıp Sözcükler. *Bilgi*, S. 44, s. 89-110.
- Gökdayı, Hürriyet (2010). Türkiye Türkçesinde Öbekler. *Turkish Studies*, V/3, s. 1297-1319
- Hirik, Seçil (2017). Öbek Yapılarda Yönetim. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), s.387-416.
- İmer, Kâmile, Kocaman, Ahmet ve Özsoy, Sumru (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kahraman, Mehmet (2016). Sözlük Bilim Kuram, İlke ve Yöntemleri Üzerine. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), s.3288-3312.
- Karaağaç, Günay (1997). Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler. *Türk Dili*, S. 552, s. 499-511.
- Karaağaç, Günay (2016). *Türkçenin Dilbilgisi*. (III. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kerimoğlu, Caner (2014). *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kılıç, Veyssel (2002). *Dilin İşlevleri ve İletişim*. İstanbul: Papatya Yayıncılık .
- Kırbaç, Selçuk (2013). Türk dilinin Boşnakça ile ilişkileri ve Abdulah Skaljic. *International Journal of Social Science*, 6 (4), p. 895-911.
- Kula, Onur Bilge (1996). Dilin Kültüreliliği ya da Kültürün Dilselliği. *Bilim ve Ütopya*, S. 23, s.46-47.
- Kuram, Kadri (2006). *Türkçede Yer Öbeklerinin Bazı Sözdizimsel Özellikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dilbilim Anabilim Dalı, Ankara.
- Kurat, Aktes Nimet(1992). *Türk Kavimleri ve Devletleri*. III. Baskı, Ankara: Murat Yayınevi.
- Sarı, İsa (2016). Türkiye Türkçesindeki Birleşik Sözcüklerin Merkezlilik Odağında Sınıflandırılması. *Dil Araştırmaları*, S.18, s. 199-217.
- Sebzecioğlu, Turgay (2013). Anlık Oluşum ve Türkçede Anlık Sözcüklerin Oluşum Süreçleri Üzerine Bir Betimleme. *Dil ve Edebiyat Dergisi*. S.10 (3), s.17-47.
- Škaljć, Abdulah (1968). *Turcizmu u Srpskohrvatskom Jeziku*. Sarajevo: "Svjetlost" Izdavačko Preduzeće.
- TDK, (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları./TDK, *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü*. (<http://www.tdk.gov.tr>: ET:02.01.2018.)
- Tekin Haliloviç, Cemile(2015). *Boşnakça'da Türkçe'den Geçen Kelimeler Sözlüğü*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Toklu, M. Osman (2003). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uzun, N. Eengin (2000). Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe. İstanbul: Multilingual.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yüceol özezen, Muna (2001). Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz. *Türk Dili*, .S.600, s. 869-879
- Yücel, Erdiñ (2009). Günlük İletişimde Dil –Davranış İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 21, s.514-518.
- Vardar, Berke ve diğ.(2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul : Multilingual.
- Vardar, Berke(1982). *Dilbiliminin Temel Kavram ve İlkeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vajzović, Hanka (1999). *Orijentalizmi u Književnom Djelu-Lingvistička Analiza*. Sarajevo.
- Jahić, Dževad (1999). *Školski Rječnik Bosanskog Jezika*. Sarajevo.
- Jahić, Dževad; Haliloviç, Senahid ve Palić, İsmail (2000). *Garamaticka Bozanskoğa Jezika*. Zenica:Dom Štampe.